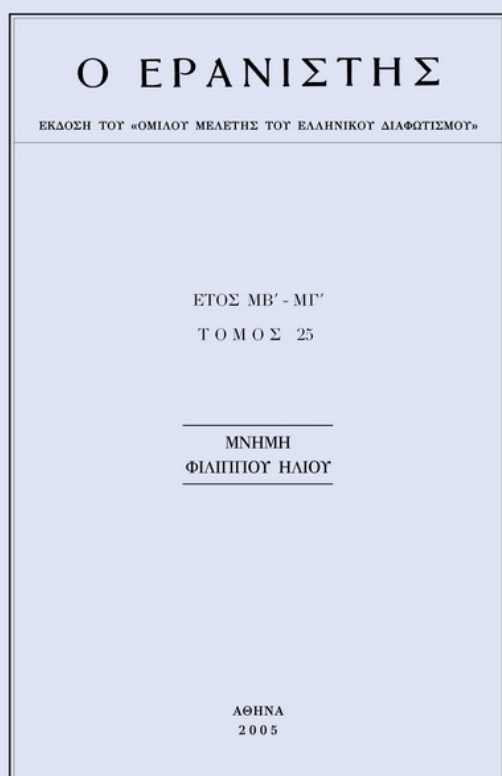


The Gleaner

Vol 25 (2005)

In Memoriam of Philippos Iliou



Όταν πατριαρχικές υπογραφές αναζητούν ταυτότητα

Γιούλη Ευαγγέλου

doi: [10.12681/er.33](https://doi.org/10.12681/er.33)

To cite this article:

Ευαγγέλου Γ. (2005). Όταν πατριαρχικές υπογραφές αναζητούν ταυτότητα. *The Gleaner*, 25, 61–86.
<https://doi.org/10.12681/er.33>

ΟΤΑΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΕΣ ΥΠΟΓΡΑΦΕΣ ΑΝΑΖΗΤΟΥΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

ΣΕ ΕΝΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΞΟ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ θα αναφερθῶ στή μελέτη που ἀκολουθεῖ. Πρόκειται γιὰ τὴν παρουσία τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου σὲ γράμματα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως που ἐκδόθηκαν πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάρρησή του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο Ἀλεξανδρείας. Παράλληλα, θὰ ἐξετάσω καὶ θὰ προσπαθῶ νὰ ἐρμηνεύσω ἀνάλογα ζητήματα που θέτει ἡ παρουσία τῆς ὑπογραφῆς κάποιου ἄλλου πατριάρχῃ, τοῦ Ἀντιοχείας Ἰωακείμ, στὰ ἴδια ἔγγραφα, καθὼς καὶ σὲ τρία σιγίλλια τοῦ πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου.

Πραγματικά, ὁ Σιλβέστρος, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ «πάπα καὶ πατριάρχου τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας καὶ κριτοῦ τῆς οἰκουμένης», παρουσιάζεται νὰ ὑπογράφει τὰ ἐξῆς πρωτότυπα σιγίλλια τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως:

α) Σιγίλλιο τοῦ πατριάρχῃ Ἱερεμία Α΄, τοῦ Ἰουνίου 1527, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνεται ἡ αὐτονομία τῆς μονῆς Ταξιάρχου τῶν Ἁγῶν Δυνάμεων στὸ Λειμῶνα τῆς Λέσβου ἀπὸ τὸν τοπικὸ ἀρχιερέα καὶ τῆς ἀνατίθεται ἡ ἐποπτεία τοῦ σταυροπηγίου τῆς Παναγίας τῆς Μυρσινιωτίσσης. Τὸ σιγίλλιο ἐκδίδεται ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ κτήτορα τῶν δύο μονῶν, ἱερομονάχου Ἰγνατίου ἀπὸ τὴν Καλλονή.¹

1. Τὸ κείμενο τοῦ σιγίλλου δημοσιεύουν οἱ: Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη*, ἥτοι Γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνά τὴν Ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὐρισκομένων ἐλληνικῶν χειρογράφων, καταρτισθεῖσα καὶ συνταχθεῖσα κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, τ. 1, Κωνσταντινούπολη 1884, σ. 7-8· Fr. Miklosich – Jos. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, τ. 5 [: *Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum Orientis*, τ. 2], Βιέννη 1887, σ. 233-234· Στ. Καρυδῶνης, *Τὰ ἐν τῇ Καλλονῇ τῆς Λέσβου ἱερὰ σταυροπηγιακὰ πατριαρχικὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Μηθύμνης*, Κωνσταντινούπολη 1900 (ἔπαν. Καλλονή 1997), σ. 48-49· Ἀνώνυμος, α"Εγγραφα Ι. Μονῆς τοῦ Λειμῶνος», *Δελτίον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μηθύμνης* (στὸ ἐξῆς: ΔΙΜΜ) ἔτος Η' (1936), ἀρ. 7-8 (Ἰούλιος-Αὐγούστος), Παράρτημα, σ. 33-34 (ἡ φωτογραφία που δημοσιεύεται στὴ σ. 32 δὲν εἶναι τοῦ σιγίλλου τοῦ Ἰουνίου 1527, ἀλλὰ ἐκείνου τοῦ Μαρτίου

β) Σιγίλλιο τοῦ Ἱερεμίου Α', τοῦ Μαρτίου 1531, μὲ περιεχόμενο ἴδιο μὲ τὸ προηγούμενο, ποὺ ἐκδίδεται καὶ πάλι ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ Ἱγνατίου, ὁ ὁποῖος ὅμως στὸ μεταξὺ ἔχει γίνει μητροπολίτης Μηθύμνης.²

γ) Σιγίλλιο τοῦ Ἱερεμίου Α', τοῦ Μαΐου 1540, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνονται τὰ σταυροπηγιακὰ δίκαια τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου Μυρσινιωτίσσης καὶ οἱ διατάξεις τοῦ κτήτορα, μητροπολίτη Μηθύμνης Ἱγνατίου, σχετικά μὲ τὴ λειτουργία της. Τὴν αἴτηση γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ σιγιλίου ὑπέβαλε ὁ μητροπολίτης Μηθύμνης Ἱγνατίος.³

Δὲν γνωρίζουμε πότε ἀκριβῶς ὁ Σίλβεστρος ἀναρρήθηκε στὸν πα-

1531, βλ. ἐπόμενη σημ.)· ἀρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος, «Ἀρχεῖον παλαιὸν ἱερᾶς μονῆς Λειμῶνος», *Ἡ Λειμωνιάς ἔτος ς'* (1977), φ. 6 (Ἰούνιος), σ. 1-2. Τὸ πρωτότυπο σιγίλλιο τοῦ πατριάρχη Ἱερεμίου βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος στὴ Λέσβο μὲ ἀριθμὸ 3· ἀντίγραφο τοῦ σιγιλίου σώζεται καταχωρισμένο στὸν κώδικα 4 τοῦ ἰδίου μοναστηριοῦ (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, σ. 129, γ', 171).

2. Τὸ κείμενο τοῦ σιγιλίου δημοσιεύεται ἀπὸ τοὺς ἐξῆς: Καρυδῶνης, *ὁ.π.*, σ. 59-61· Ἀνώνυμος, «Ἐγγραφα Ι. Μονῆς...», *ΔΙΜΜ ἔτος Η'* (1936), ἀρ. 11-12 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος), Παράρτημα, σ. 47-48 (φωτογραφία τοῦ σιγιλίου ὑπάρχει στὴ σ. 49 τοῦ τχ. ἀρ. 11-12 ἀλλὰ καὶ στὴ σ. 32 τοῦ τχ. ἀρ. 7-8 (Ἰούλιος-Αὐγустος), ὅπου ἐκ λάθους σημειώνεται πὼς πρόκειται γιὰ τὸ σιγίλλιο τοῦ 1527)· ἀρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος, «Ἀρχεῖον παλαιόν...», *Ἡ Λειμωνιάς ἔτος ε'* (1976), φ. 4 (Ἀπρίλιος), σ. 1-3. Τὸ πρωτότυπο σιγίλλιο τοῦ Ἱερεμίου Α' βρίσκεται ἐπίσης στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος μὲ ἀριθμὸ 5, καὶ ἀντίγραφό του σώζεται καταχωρισμένο στὸν κώδικα 4 τοῦ μοναστηριοῦ (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, σ. 129, ε', 171). Ἡ ἀκριβὴς χρονικὴ στιγμή τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἱγνατίου Ἀγαλλιανοῦ ὡς μητροπολίτη Μηθύμνης δὲν εἶναι γνωστή· πρέπει, ὥστόσο, νὰ τοποθετηθεῖ μεταξὺ τοῦ Μαρτίου 1530 καὶ τοῦ Μαρτίου 1531 γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: στὴ διαθήκη του, ποὺ φέρει χρονολογία 23 Μαρτίου 1530, ὁ Ἱγνατίος ὑπογράφει ὡς καθηγούμενος τῶν μοναστηριῶν, ἱερομόναχος καὶ ἑξάρχος πατριαρχικός. Διαθέτουμε λοιπὸν ἕνα *terminus post quem* γιὰ τὴν ἐκλογὴ του ὡς μητροπολίτη. Τὸ κείμενο τῆς διαθήκης ἐκδίδει ὁ Καρυδῶνης, *ὁ.π.*, σ. 50-57, μὲ χρονολογία «ἐν μηνὶ Μαρτίῳ κγ' τοῦ ζλη' ἔτους, ἡνδικτιῶνος ιε'»· ἡ ἡνδικτιῶνα ὅμως ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὸ Μάρτιο τοῦ ζλη', δηλαδὴ στὸ Μάρτιο τοῦ 1530, εἶναι ἡ γ'. Πιθανότατα τὸ λάθος ἐντοπίζεται στὴν ἡνδικτιῶνα, δεδομένου ὅτι καὶ ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς ἀναφέρει τὴ χρονολογία 23 Μαρτίου 1530 (*ὁ.π.*, σ. 129, α'· μάλιστα, στίς σελίδες 8-9 ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς δημοσιεύει τμήμα τῆς διαθήκης ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, «ὅπερ εὑρηται ἐν τῷ Κώδικι τῆς μονῆς» —στὸ ἴδιο, σ. 8, στ. 1 σημ. 1— καὶ ἀναφέρει ὅτι συντάχθηκε τὸ Μάρτιο τοῦ 1529, ἔτος τὸ ὁποῖο σὺν παροράματι τῆς σ. 16 διορθώνει σὲ 1530).

3. Καὶ τὸ κείμενο τοῦ σιγιλίου αὐτοῦ τὸ δημοσιεύουν οἱ: Καρυδῶνης, *ὁ.π.*, σ. 64-67· Ἀνώνυμος, «Ἐγγραφα Ι. Μονῆς...», *ΔΙΜΜ ἔτος Θ'* (1937), ἀρ. 5-6 (Μάιος-Ἰούνιος), Παράρτημα σ. 66-68 (στὴ σ. 69 δημοσιεύεται φωτογραφία τοῦ ἐγγράφου)· ἀρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος, «Ἀρχεῖον παλαιόν...», *Ἡ Λειμωνιάς ἔτος ε'* (1976), φ. 4 (Ἀπρίλιος), σ. 3, φ. 5 (Μάιος), σ. 1-2· τὸ πρωτότυπο σιγίλλιο τοῦ Ἱερεμίου Α' σώζεται ἐπίσης στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος, μὲ ἀριθμὸ 6 (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, σ. 9, 172).

τριαρχικό θρόνο τῆς Ἀλεξανδρείας. Τὸ γεγονός, πάντως, δὲν μοιάζει πιθανὸ νὰ συνέβη πρὶν ἀπὸ τὸ 1565 οὔτε μετὰ τὸ 1569.⁴ Ὅπως καὶ ἂν εἶναι, τὸ χρο-

4. Γιὰ τὸν ἀκριβὲς χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον ἄρχισε ἡ πατριαρχία τοῦ Σιλβέστρου δὲν ὑπάρχει ὁμογνωμία. Ὁ Νικ. Β. Τωμαδάκης, *Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρος (1569-1590) καὶ ὁ διάδοχός του Μελέτιος ὁ Πηγάς*, Ρέθυμνο 1989 (ἀνὰτ. ἀπὸ περ. Νέα Χριστιανικὴ Κρήτη ἔτος Α' (1989), τχ. 1-2), σ. 10, βασιζόμενος σὲ σημειώματα ποὺ βρίσκονται στὸν κώδικα 232 (106) τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας («εἰς τὸ α' τοῦ πρώτου παραφύλλου»), ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Σιλβέστρος ἐγινε πατριάρχης στὶς 12 Ἀπριλίου τοῦ 1569: «Ἐκοιμήθη ὁ μακαρίτης Ἰωακεὶμ πάπας καὶ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ κριτῆς τῆς οἰκουμένης ἐπὶ ἔτους ζοστ' (=1568), ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιζ', ἡμέρα Παρασκευῆ...», ἀναφέρεται στὸ σημείωμα, καὶ στὴ συνέχεια «Ἐγὼ γε ὁ παπᾶ Σέργιος ἐκ τῶν Στεφανιανῶν ἐγίνα πατριάρχης... Ἀλεξανδρείας... ὀνομασθεὶς... Σιλβέστρος... ἐπὶ ἔτους ζοζ' (=1569), ἐν μηνὶ Ἀπρίλιῳ ιβ', ἡμέρα γ' (=Τρίτη)...» (τὰ σημειώματα εἶχε δημοσιεύσει πρῶτος ὁ Θεόδ. Δ. Μοσχονάς, *Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας, Κατάλογοι Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης*, τ. Α', *Χειρόγραφα*, Ἀλεξάνδρεια 1945, σ. 221). Τὴν ἴδια ἀποψὴ υἱοθετεῖ καὶ ὁ παλαιότερος μελετητῆς Γεράσιμος Γ. Μαζαράκης, *Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ὀρθοδόξου ἐκκλησίας*, Ἀλεξάνδρεια 1932, σ. 102, ὁ ὁποῖος ὥστόσο παραθέτει καὶ τὶς ποικίλες ἐκδοχὰς ποὺ ὑπάρχουν σχετικὰ μὲ τὴν ἐναρξὴ (καὶ τὴ λήξιν) τῆς πατριαρχίας τοῦ Σιλβέστρου (σ. 127), ὅπως καὶ ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62-1934)*, Ἀθήνα 1985, σ. 910 (παρόλο ποὺ δὲν ἀφιερώνει ξεχωριστὸ κεφάλαιο στὸν Σιλβέστρο, μὲ ἀφορμὴ τὸν Ἰωακεὶμ τὸν Πάνυ, δημοσιεύει στὴ σ. 611 —παραπέμποντας στὸν Μαζαράκη— ἀπὸ τὸν κώδικα Ο'-396 τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας τὰ σημειώματα τοῦ κώδικα 232 (106) ποὺ ἀναδημοσιεύει ὁ Τωμαδάκης ἀπὸ τὸν Μοσχονά· πιθανότατα πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιον κώδικα, ὁ ὁποῖος ἔλαβε διαδοχικὰ τοὺς ταξινομητοὺς ἀριθμοὺς Ο'-396, 106 καὶ, τέλος, 232). Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε πὼς ἂν καὶ ὁ Σεπτέμβριος τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτους ζοστ' ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1567, καὶ ὅχι τοῦ 1568, ὅπως τὸ ἀποδίδουν ὁ Μοσχονάς καὶ ὁ Τωμαδάκης, εἶναι πάντως γνωστὸ ὅτι Παρασκευὴ ἦταν ἡ 17η Σεπτεμβρίου 1568. Παρόλο ποὺ ὁ Τωμαδάκης ὑποστηρίζει πὼς ἡ μαρτυρία αὐτῆ τοῦ Σιλβέστρου εἶναι ἀμάχητο τεκμήριον γιὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς πατριαρχίας του (β.π., σ. 11), ὁ ἴδιος, πάντως, στὸν τίτλον τοῦ ὑποκεφαλαίου, μετὰ τὸ ἔτος 1569 θέτει ἕνα ἐρωτηματικό: «Ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας (1569;)...»).

Ἄν ὅμως δεχθῶμε ὅτι ὁ Σιλβέστρος ἀνῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνον Ἀλεξανδρείας τὸ 1569, ἡ ὑπογραφή του στὸ σιγίλλιον τοῦ Σεπτεμβρίου 1565 τοῦ Μητροφάνη Γ', σχετικὰ μὲ τὴ μονὴ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολύτριας κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη (βλ. ἐκδοσὶ ἀπὸ τὸν Π. Γ. Ζερλέντη, «Θεσσαλονικέων μητροπολιταὶ ἀπὸ Θεωνᾶ τοῦ ἀπὸ ἡγουμένων μέχρι Ἰωάσαφ Ἀργυροπούλου (1520-1578)», *Byzantinische Zeitschrift* 12 (1903), 146-150, ἀπὸ τὸ πρωτότυπον, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸν Ζερλέντη σωζόταν στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ἀγίας Ἀναστασίας), θέτει ἐρωτηματικὰ ἀνάλογα μὲ ἐκεῖνα ποὺ στάθηκαν ἀφορμὴ γιὰ αὐτὴν τὴ μελέτη. Ὁ Τωμαδάκης, β.π., σ. 30, 31, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Σιλβέστρος ὑπέγραψε τὸ γράμμα τοῦ Σεπτεμβρίου 1565 τοῦ Μητροφάνη Γ' κατὰ τὸ ἔτος 1576, «κατὰ τὸ ἔθος οἱ κατώτεροι ἀρχιερεῖς νὰ κυροῦν προεκδομένα ἔγγραφα ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου» (σ. 31), χωρὶς ὅμως νὰ τὸ τεκμηριώνει. Τὸ σιγίλλιον τοῦ Σεπτεμβρίου 1565 τοῦ Μητροφάνη Γ'

νικό αυτό διάστημα απέχει πολύ από τὰ ἔτη 1527, 1531 καὶ 1540, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκδόθηκαν τὰ παραπάνω τρία σιγίλλια.⁵ Ἐχουμε ὅμως μιὰ μαρτυρία ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σίλβεστρο, ἡ ὁποία δίνει μιὰ πρώτη ἐρμηνεία σὲ αὐτὸ τὸ φαινομενικὰ παράδοξο γεγονός. Τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1575, κατὰ τὴ διάρκεια ἐπίσκεψής του στὶς μονὲς Λειμῶνος καὶ Μυρσινιωτίσσης,⁶ ὁ Σίλβεστρος ἐκδίδει σιγίλλιδες γράμματα μὲ τὸ ὁποῖο θέλει νὰ ἐνισχύσει ὅσα τὰ σιγίλλια τοῦ Ἱερεμίου Α΄, τοῦ Διονυσίου Β΄ καὶ ἡ διαθήκη τοῦ κτήτορα Ἰγνατίου (τοὺς ὅρους τῆς ὁποίας ἐφαρμόζει καὶ ὁ γιὸς του καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του, μοναχὸς Μεθόδιος) περιεῖχαν.⁷ Συγκεκριμένα, ὁ Σίλβεστρος ἀναφέρει ὅτι πῆγε ὁ ἴδιος στὸ νησί («ἡ μετρίότης ἡμῶν, σωματικῶς ἐλθοῦσα ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ τῆς Μιτυλήνης»), εἶδε ἐκεῖ τὰ σιγίλλια τοῦ Ἱερεμίου καὶ τοῦ Διονυσίου (αἰδοῦσα τὰ... σιγίλλιδες γράμματα... καλῶς ἐκτυπωθέντα καὶ νομίμως γραφέντα... καὶ διαρρήδην ἐπιφάσκοντα κατὰ τὴν πρώτην καὶ τε-

θὰ μᾶς ἀπασχολήσει καὶ στὴ συνέχεια. Ἀξίζει πάντως νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἀθ. Κομνηνὸς Ὑψηλάντης, *Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα βιβλίον Η, Θ' καὶ Ι' ἔστι Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν (1453-1789) (Ἐκ χειρογράφου ἀνεκδότου τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Σινᾶ), Ἐκδίδοντος ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Σιναιτίου*, Κωνσταντινούπολη 1870 (φωτοαναστ. ἔκδ. Ἀθήνα 1972), σ. 100, ἀναφέρει ὅτι ὁ Σίλβεστρος ἐγινε πατριάρχης τὸ 1565 (γιά τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ βλ. καὶ Μαζαράκης, *ὁ.π.*, σ. 127).

5. Ὁ ἀνώνυμος ἐκδότης τοῦ σιγίλλιου τοῦ Ἰουνίου 1527 στὸ ΔΙΜΜ (βλ. ἐδῶ σημ. 1), στὴ σ. 34 σημ. 9 ἐπισημαίνει τὸ ζήτημα ποὺ θέτει ἡ ὑπογραφή τοῦ Σιλβέστρου καὶ κλείνει λέγοντας: «Ἀς ἀποφανοῦν ἀρμολιώτεροι ἡμῶν».

6. Ἡ παρουσία τοῦ Σιλβέστρου στὴ Λέσβο ἤδη ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1575 μαρτυρεῖται ἀπὸ ἐνθύμησιν στὸν κώδικα 147 τῆς μονῆς Λειμῶνος, τὴν ὁποία δημοσιεύει ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, σ. 95 καὶ ἀναδημοσιεύει ὁ Σπ. Λάμπρος, «Ἐνθυμήσεων ἔστι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη (ἀρ. 1-562)», *Νέος Ἑλληνογνημῶν* 7 (1910), 179, ἀρ. 218.

7. Τὸ σιγίλλιο τοῦ Σιλβέστρου δημοσιεύεται ἀπὸ Ἀνώνυμο, «Ἐγγραφα Ι. Μονῆς...», ΔΙΜΜ ἔτος Θ' (1937), ἀρ. 7-8 (Ἰούλιος-Αὐγούστος), Παράρτημα, σ. 90-93 (βλ. στὴ σ. 91 φωτογραφία τοῦ ἐγγράφου). Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς — ὅπως καὶ ὁ Καρυδώνης, *ὁ.π.*, σ. 75 — ἐκδίδει ἀπόσπασμα τοῦ κειμένου τοῦ σιγίλλιου· τὸ πρωτότυπο σιγίλλιο βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος, μὲ ἀριθμὸ 7, καὶ ἀντίγραφό του σώζεται καταχωρισμένο στὸν κώδικα 4 τοῦ μοναστηριοῦ (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, σ. 12, στ. 2 σημ. 3, 129, ζ', 172). Ἀς σημειωθεῖ ὅτι στὸ ΔΙΜΜ τὸ σιγίλλιο δημοσιεύεται μὲ χρονολογία Φεβρουάριος τοῦ ἔτους ᾿ζωγ', τὸ ὁποῖο, σύμφωνα καὶ μὲ τοὺς Παπαδόπουλο-Κεραμεῖς καὶ Καρυδώνη, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἀποδίδει τὸ ᾿ζπγ'. Ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Μεθοδίου, γιου τοῦ Ἰγνατίου, συνάγεται ὅτι ὁ δεῦτερος πρὶν γίνει ἱερομόναχος εἶχε προφανῶς ἀποκτήσει οἰκογένεια. Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1575 καὶ ὁ Μεθόδιος συνέταξε τὴ δική του διαθήκη (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, σ. 12, 129, β' βλ. καὶ δημοσίευση ἀπὸ τὸν Καρυδώνη, *ὁ.π.*, σ. 76-80, ὁ ὁποῖος λανθασμένα μετατρέπει τὸ Δεκέμβριο τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ᾿ζπδ' ἔτους σὲ 1576).

λευταίαν διαθήκην τοῦ ποτὲ μὲν Ἰγνατίου ἱερομονάχου, ὕστερον δὲ καὶ Μηθύμνης χρηματίσαντος... καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν υἱοῦ αὐτοῦ κυροῦ Μεθοδίου μοναχοῦ... σπέργοντος καὶ βεβαιοῦντος πατρικὴν, καὶ κτητορικὴν διαθήκην») καὶ ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ τὰ θεώρησε νόμιμα («Ταῦτα πάντα γοῦν τίμια, νόμιμα, εὐάρμοστά τε καὶ ἅγια θεωρήσασα [ἡ μετριοτής ἡμῶν]»), τὰ ὑπέγραψε («οἰκειοχείρως ταῦτα ὑπέγραψα»), καὶ συγχρόνως ἐξέδωσε καὶ τὸ δικό του σιγιλλιδῶδες γράμμα («καὶ τὸ παρὸν αὐτῆς ὁμοίως ἐπιχορηγεῖται σιγιλλιδῶδες γράμμα εἰς ἀσφάλειαν καὶ βεβαίωσιν»).⁸

Ὁ ἴδιος λοιπὸν ὁ Σίλβεστρος Ἀλεξανδρείας μᾶς δίνει τὴν πληροφορία πὼς ὑπέγραψε ἐκ τῶν ὑστέρων γράμματα πού εἶχαν ἐκδοθεῖ στὸ παρελθὸν ἀπὸ τοὺς πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως.⁹ Ἡ ἔκφρασή του «Ταῦτα πάντα» προφανῶς περιλαμβάνει, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πατριαρχικὰ σιγίλλια, καὶ τὴ διαθήκη τοῦ Ἰγνατίου, τὸ κείμενο τῆς ὁποίας φέρει ἐπίσης τὴν ὑπογραφή τοῦ Σιλβέστρου.¹⁰ Ἄν ὅμως ἡ παρουσία τῶν ὑπογραφῶν του στὰ σιγίλλια τοῦ Ἱερεμία Α' βρίσκει τὴν αἰτιολογία της, ἐκεῖνο πού μένει νὰ διευκρινιστεῖ εἶναι σὲ ποῦ σιγίλλιο τοῦ πατριάρχου Διονυσίου Β' ἀναφέρεται ὁ Σίλβεστρος. Κατ' ἀρχάς, ἂς σημειωθεῖ πὼς δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ μνημονεύμενος στὸ σιγίλλιο τοῦ Σιλβέστρου Διονύσιος εἶναι ὁ Διονύσιος Β', δεδομένου ὅτι στὴν περίοδο μετὰ τὸ Ἱερεμία Α' καὶ τοῦ 1575 δὲν ἀνῆλθε ἄλλος Διονύσιος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ γράμμα, ὡστόσο, τοῦ Διονυσίου Β' πού ἐκδόθηκε μετὰ τὸ Ἀπρίλιου καὶ τοῦ Αὐγούστου 1546 γιὰ τίς μονὲς Λειμῶνος καὶ Μυρσινιωτίσσης δὲν σώζεται στὴν πρωτότυπη μορφή του, ἀλλὰ τὸ κείμενό του ἔχει ἀντιγραφεῖ στὸν κώδικα τῆς μονῆς Λειμῶνος. Ἐκεῖ ἔχουν σημειωθεῖ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ὑπογραψάντων: τοῦ Διονυσίου Β' καὶ 18 συνοδικῶν μητροπολιτῶν· ὅχι ὅμως τοῦ Σιλβέστρου.¹¹

8. Ἀνώνυμος, «Ἐγγραφα Ἱ. Μονῆς...», ὁ.π., σ. 92.

9. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ ὑπογραφές αὐτὲς (καὶ ὅχι μόνο, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια) τέθηκαν ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ἐπισημαίνουν οἱ: Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὁ.π., σ. 7, 171-172, Καρυδῶνης, ὁ.π., σ. 184 καὶ Γερμανὸς Σάρδεων, σὲ σημείωμά του στὸ ΔΙΜΜ ἔτος Θ' (1937), ἀρ. 1-2 (Ἰανουάριος-Φεβρουάριος), σ. 20.

10. Σχετικὰ μὲ τὴ διαθήκη τοῦ Ἰγνατίου (βλ. ἐδῶ σημ. 2), ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, σὲ ἐπιστολή του τοῦ ἔτους 1883, σημειώνει τὰ ἑξῆς: «κἐκτῆται ἡ μονὴ σιγίλλια πατριαρχικά, ἐν οἷς ρητῶς ἐπικυροῦνται αἱ ἐν τῷ 4 Κωδικίῳ διαθῆκαι καὶ μάλιστα ἡ τοῦ κτίτορος, ἂς καὶ ἰδίᾳ αὐτοῦ χειρὶ ἐπικυροῖ ὁ συγχρονίσας Σίλβεστρος Ἀλεξανδρείας» (Καρυδῶνης, ὁ.π., σ. 59).

11. Τὸ κείμενο τοῦ σιγιλλίου, πού χρονολογεῖται μὲν στὸ ζυδ', δηλαδὴ στὸ χρονικὸ διάστημα Σεπτεμβρίου 1545 - Αὐγούστου 1546, ἀλλὰ ὁ Διονύσιος Β' ἀνῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο στὶς 17 Ἀπριλίου τοῦ 1546, δημοσιεύουν οἱ ἑξῆς: Παπαδόπουλος-Κεραμεύς,

Θὰ μπορούσαμε ἐνδεχομένως νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἂν τὸ πρωτότυπο εἶχε ἤδη χαθεῖ ὅταν ὁ Σίλβεστρος ἐπισκέφθηκε τὴ μονή, δὲν θὰ εἶχε ἀξία νὰ ὑπογράψει ἐκ τῶν ὑστέρων τὸ ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τοῦ σιγίλλιου ποὺ εἶχε καταχωριστεῖ στὸν κώδικα τῆς μονῆς Λειμῶνος, ὅπου καμία ἄλλωστε ὑπογραφή δὲν ἦταν ἰδιόχειρη. Ἐπομένως ἡ ὁ Σίλβεστρος ἐπικυρώνει μὲν φραστικὰ τὸ γράμμα αὐτὸ τοῦ Διονυσίου Β', ἀλλὰ δὲν τὸ ὑπογράφει, ὅπως ὑπέγραψε τὰ τρία σιγίλλια τοῦ Ἱερεμίου Α', ἡ ἐπικυρώνει καὶ ὑπογράφει ἓνα ἄλλο γράμμα τοῦ Διονυσίου Β' γιὰ τὰ ἐν λόγω μοναστήρια, τὸ ὁποῖο λανθάνει.

Κι ἐνῶ τὸ θέμα τῶν ὑπογραφῶν τοῦ Σιλβέστρου σὲ προγενέστερες πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κλείνει, ἐρωτήματα προκύπτουν καὶ ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Ἰωακείμ, πατριάρχῃ Ἀντιοχείας, σὲ ὀρισμένα ἔγγραφα ποὺ ἀφοροῦν τὶς μονές Ταξιαρχῶν Λειμῶνος καὶ Μυρσινιωτίσσης.

Ὑπογραφὲς τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας ὑπάρχουν καὶ στὰ τρία σιγίλλια τοῦ πατριάρχῃ Ἱερεμίου Α' (τοῦ Ἰουνίου 1527, τοῦ Μαρτίου 1531 καὶ τοῦ Μαΐου 1540) ποὺ ὑπέγραψε ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ Σίλβεστρος· ἐπίσης, τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἰωακείμ φέρει καὶ τὸ σιγίλλιο ποὺ ἐκδίδει ὁ Σίλβεστρος τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1575 γιὰ τὰ δύο μοναστήρια,¹² καθὼς καὶ ἄλλα δύο σιγίλλια τοῦ Σιλβέστρου, τὸ ἓνα τοῦ Ἀπριλίου 1584 καὶ τὸ ἄλλο τοῦ 1583/1584.

Ὁ Σίλβεστρος —καὶ πάλι μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας— ἐκδίδει τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο σιγίλλια στὶς 26 Ἀπριλίου τοῦ 1584, κατὰ τὴ διάρκεια νέας ἐπίσκεψής του στὴ Λέσβο, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος, μὲ σκοπὸ νὰ ρυθμίσει ἓνα ζήτημα ποὺ προκαλεῖ ἐντάσεις μεταξὺ τῶν δύο μονῶν, τὴν ἀπόδοση τοῦ ἐνὸς τρίτου ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν στὴ μονὴ Μυρσινιωτίσσης, σύμφωνα μὲ τὴ βούληση τοῦ κτήτορα Ἰγνατίου Ἀγαλλιανοῦ (ὡς καὶ τῶν διαθηκῶν διαλαμβανόντων [sic]).¹³

Τὸ δεῦτερο σιγίλλιο τοῦ Σιλβέστρου ἐκδίδεται μὲ χρονολογία «ζβ' ἔτος

δ.π., σ. 10-12, 129, ζ', ἀπὸ ἀντίγραφο τοῦ «ἀπωλεσθέντος πρωτοτύπου» τοῦ Διονυσίου Β' —καὶ ὅχι τοῦ Α', ὅπως λανθασμένα ἀναφέρει ὁ ἴδιος—, ποὺ σώζεται καταχωρισμένο στὸν κώδικα 4 τῆς μονῆς Λειμῶνος· Fr. Miklosich – Jos. Müller, *δ.π.*, τ. 5, σ. 236-238.

12. Βλ. ἐδῶ σημ. 7.

13. Ὁ Καραδώνης, *δ.π.*, σ. 87, παραθέτει ἀποσπάσματα τοῦ σιγίλλιου τοῦ Ἀπριλίου 1584, τὸ πρωτότυπο τοῦ ὁποίου βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος, μὲ ἀριθμὸ 11· ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου σώζεται καταχωρισμένο στὸν κώδικα 4 (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *δ.π.*, σ. 12, στ. 2 σημ. 6, 129, ιβ', 172).

ἰνδικτιῶνος ιβ΄), δηλαδή 1583/1584.¹⁴ Καὶ τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ τακτοποιήσῃ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐνὸς τρίτου τῶν εἰσοδημάτων τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν στὴ μονὴ Μυρσινιωτίσσης, ἐξαιτίας τοῦ ὁποίου ὁ Σίλβεστρος ἀναφέρει: «εὐρόν τινας συγχύσεις, αἵτινες κατ' ἄνοιαν γέγοναν».¹⁵

Συνοψίζω: ὁ Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας ὑπογράφει ἓνα ἔγγραφο τοῦ 1527, ἓνα τοῦ 1531, ἓνα τοῦ 1540, ἓνα τοῦ 1575, ἓνα τοῦ 1583/1584 καὶ ἓνα τοῦ 1584, ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, τρία τοῦ Ἱερεμίου Α' Κωνσταντινουπόλεως καὶ τρία τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας.

Ὑστερα ἀπὸ τὸ ζήτημα ποὺ προέκυψε μὲ τις «ὀψιμες» ὑπογραφές τοῦ Σιλβέστρου, ἡ ταύτιση τοῦ Ἰωακεῖμ ποὺ ὑπογράφει τὰ παραπάνω ἔγγραφα μὲ ἓναν — ἢ περισσότερους — ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς πατριάρχες Ἀντιοχείας θέτει, μὲ τὴ σειρὰ τῆς, ἄλλα προβλήματα. Ἡ μία παράμετρος τῶν προβλημάτων αὐτῶν εἶναι ἡ ἀσάφεια ποὺ μοιάζει νὰ περιβάλλει τὴ διαδοχὴ τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας· ἡ ἄλλη παράμετρος σχετίζεται μὲ τὴ χρονικὴ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία τέθηκαν οἱ ὑπογραφές.

Σύμφωνα μὲ τὸν πιὸ σύγχρονο μελετητὴ Giorgio Fedalto, κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο ποὺ ἐκδόθηκαν τὰ ὑπὸ ἐξέταση ἔγγραφα, πατριάρχες Ἀντιοχείας ἦταν οἱ ἑξῆς:

- Μιχαὴλ Ibn al-Mawardi (1523-1540)
- Δωρόθεος (ἀρχὲς 1541-τέλῃ 1543)
- Ἰωακεῖμ Ibn Gum' at (1543-τέλῃ 1576)
- Μιχαὴλ Sabbāgh (ἀρχὲς 1577-1581)
- Ἰωακεῖμ Daou (1580-Ὀκτώβριος 1592)
- Ἰωακεῖμ Ibn Ziādē (τέλος 1593-ἀρχὲς 1604).¹⁶

14. Τὸ κείμενο τοῦ σιγίλλου δημοσιεύουν οἱ: Καρυδῶνης, ὁ.π., σ. 88-90· Ἀνώνυμος, «Ἐγγραφα Ἱ. Μονῆς...», ΔΙΜΜ ἔτος Ι' (1938), ἀρ. 2 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος), Παράρτημα, σ. 43-46 (βλ. στὴ σ. 44 φωτογραφία τοῦ ἐγγράφου). Στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος βρίσκεται καὶ τὸ πρωτότυπο, μὲ ἀριθμὸ 12· ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου σώζεται καταχωρισμένο στὸν κώδικα 4 (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὁ.π., σ. 12, 13 στ. 1 στήμ. 2, 129, ιγ', 172).

15. Ἀκόμα ἓνα σιγίλλιο ἐκδίδει ὁ Σίλβεστρος μὲ τὴν ἴδια χρονολογία («ζβ' ἔτος ἰνδικτιῶνος ιβ΄), δηλαδή 1583/1584) καὶ μὲ περίπου τὸ ἴδιο θέμα, τὸ ὁποῖο, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὰ δύο προηγούμενα, δὲν φέρει τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας. Οἱ Καρυδῶνης, ὁ.π., σ. 90-92, καὶ Ἀνώνυμος, «Ἐγγραφα Ἱ. Μονῆς...», ΔΙΜΜ ἔτος Ι' (1938), ἀρ. 3 (Μάιος-Ἰούνιος), Παράρτημα, σ. 64-66 (στὴ σ. 65 φωτογραφία τοῦ ἐγγράφου), δημοσιεύουν τὸ κείμενο τοῦ σιγίλλου (τὸ πρωτότυπο στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος, ἀριθμὸς 13, καὶ ἀντίγραφο καταχωρισμένο στὸν κώδικα 4· βλ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὁ.π., σ. 12, 13, στ. 1 στήμ. 1, 129, ιδ', 172).

16. Giorgio Fedalto, *Hierarchia Ecclesiastica Orientalis, Series Episcoporum ecclesiarum christianarum orientalium*, II, *Patriarchatus Alexandrinus, Antiochenus, Hierosolymitanus*, Πάδοβα 1988, σ. 686.

Παρατηρούμε πώς κατά τὰ ἔτη ποὺ ἐκδόθηκαν τὰ σιγίλλια τοῦ Ἱερεμίας Α΄, 1527, 1531 καὶ 1540, δὲν ὑπῆρχε πατριάρχης Ἀντιοχείας μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακεῖμ. Ἀντίθετα, σύμφωνα μὲ τὸν Fedalto, πατριάρχης κατὰ τὸ 1575 ἦταν ὁ Ἰωακεῖμ Ibn Gum' at, καὶ κατὰ τὸ 1584 ὁ Ἰωακεῖμ Daou.

Περισσότερο περίπλοκος εἶναι ἕνας παλαιότερος κατάλογος πατριαρχῶν Ἀντιοχείας ποὺ ἔχει συντάξει ὁ C. Karalevskij:

- Μιχαήλ Ε' Ibn al Mawardi (γύρω στὸ 1523/1524-μετὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1529)
- Δωρόθεος Γ' (-1530/1531)
- Ἰωακεῖμ Γ' ἀνταπαιτητῆς ἀπὸ τὸ 1527 (1530/1531-πρὶν ἀπὸ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1534)
- Μιχαήλ ΣΤ' Sabbâgh (πρὶν ἀπὸ τὶς 10 Νοεμβρίου τοῦ 1534-1542/1543)
- Ἰωακεῖμ Δ' Ibn Joumma ἀνταπαιτητῆς ἀπὸ τὸ 1540 (1542/1543-μετὰ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1575)
- Μακάριος Β' Ibn Khilâl ἀντιπατριάρχης (1543;-1550;)
- Μιχαήλ Ζ' (πρὶν ἀπὸ τὶς 17 Ἰουνίου 1576-25 Δεκεμβρίου 1592/4 Ἰανουαρίου 1593)
- Ἰωακεῖμ Ε' Daou ἀντιπατριάρχης (πρὶν ἀπὸ τὶς 25 Μαΐου 1581-7/17 Ὀκτωβρίου 1592)
- Ἰωακεῖμ ΣΤ' Ziâdé (πρὸ Φεβρουαρίου 1593-1604).¹⁷

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Karalevskij, μὲ ἀφορμὴ τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας στὸ σιγίλλιο τοῦ Ἱερεμίας Α΄ τοῦ Ἰουνίου 1527, χαρακτηρίζει τὸν Ἰωακεῖμ Γ' «compéiteur» (ἀνταπαιτητῆ) «ἀπὸ τὸ 1527» —ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία πατριάρχης ἦταν ὁ Μιχαήλ Ε' Ibn al-Mawardi—, καθὼς ὁ ἴδιος ὁ Ἰωακεῖμ Γ' φαίνεται πὺς διαδέχθηκε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸν Δωρόθεο Γ' μετὰ τὸ 1530/1531· μάλιστα, ἐξαιτίας τόσο τῆς ὑπογραφῆς αὐτῆς ὅσο καὶ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας στὸ σιγίλλιο τοῦ Ἱερεμίας Α΄ τοῦ Μαρτίου 1531, ὁ Karalevskij διατυπώνει τὴν ὑπόθεση πὺς ὁ συγκεκριμένος Ἰωακεῖμ εἶχε ἐκλεγεί πατριάρχης Ἀντιοχείας ἤδη ἀπὸ τὴν ὁθωμανικὴ κατάκτηση τῆς Συρίας (τὸ 1516), ἀλλὰ ἔμεινε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ δὲν ἀνέλαβε τὸν πατριαρχικὸ θρόνο Ἀντιοχείας παρὰ μόνον τὸ 1530/1531.¹⁸ Παράλληλα, καὶ πάλι μὲ ἀφορμὴ τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας στὸ σιγίλλιο τοῦ Ἰουνίου 1527, ἄλλοι μελετητές, ποὺ φθάνουν σὲ ἀνάλογα συμπεράσματα μὲ τὸν Karalevskij σχετικὰ μὲ τὴ διαδοχὴ τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας, ὑποστηρίζουν πὺς ὁ Ἰωακεῖμ Γ' εἶναι ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ὁθωμανικὴ κατάκτηση τῆς Συρίας πατριάρχης Ἀντιοχείας ποὺ ἀποκαθιστᾷ τοὺς δεσμοὺς τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας μὲ τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως.¹⁹

17. C. Karalevskij, λῆμμα «Antioche», *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, τ. 3, Παρίσι 1924, στ. 700.

18. Karalevskij, ὁ.π., στ. 636.

19. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας*, Ἀλεξάνδρεια 1951, σ. 988, καὶ Γεράσιμος Ι. Κονιδάρης, λῆμμα «Ἀντιόχεια», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Εἰρηνοκρατία*, τ. 2, Ἀθήνα 1963, στ. 899, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἀντλεῖ πληροφορίες γιὰ τοὺς πατριάρχες Ἀντιοχείας ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο.

Εἶναι φανερό πὼς ἡ ὑπαρξὴ αὐτοῦ τοῦ Ἰωακείμ ποὺ ὑπογράφει τὸ σιγίλλιο τοῦ Ἰουνίου 1527 προκαλεῖ ἀμνηχανία στοὺς μελετητές: ἡ ὡς Ἰωακείμ Γ' χαρακτηρίζεται «ἀνταπαιτητής», ἡ συγχέεται μὲ τὸν Ἰωακείμ Δ' (Ibn Joumma)²⁰ καὶ μὲ τὸν Μιχαήλ Ε' Ibn al-Mawardi.²¹

Ἐπιπλέον, ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας στὸ σιγίλλιο τοῦ Ἱερεμία Α' τοῦ Μαΐου 1540 ὁδηγεῖ τὸν Karalevskij στὸ νὰ χαρακτηρίσει καὶ τὸν Ἰωακείμ Δ' Ibn Joumma «ἀνταπαιτητὴ» τοῦ θρόνου, ἀφοῦ κατὰ τὶς πηγὲς διαδέχεται τὸν Μιχαήλ ΣΤ' Sabbāgh τὸ 1542/1543· στὸν Ἰωακείμ Δ' Ibn Joumma ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Karalevskij καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας στὸ σιγίλλιο τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας τοῦ Φεβρουαρίου 1575.²²

Ὁ ἀκριβέστερος χρονολογικὸς προσδιορισμὸς τῆς θητείας τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας τοῦ 16ου αἰῶνα δὲν περιλαμβάνεται βέβαια στὶς στοχεύσεις αὐτῆς τῆς μελέτης, ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τὴν ὑπαρξὴ πατριαρχικῶν ὑπογραφῶν σὲ ἔγγραφα προγενέστερα τῆς ἀρχιερατείας τῶν ἐν λόγῳ πατριαρχῶν. Καταδείχθηκε ὅμως, νομίζω, καθαρὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω πὼς ἡ ἀξιολόγηση ἀπὸ τοὺς μελετητὲς τῶν ὑπογραφῶν ἐνὸς ἡ περισσώτερων πατριαρχῶν Ἀντιοχείας Ἰωακείμ σὲ ἔγγραφα τῆς περιόδου 1527-1584 ὡς ἀναμφισβήτητων τεκμηρίων γιὰ τὴν παρουσία προσώπων ποὺ ἔφεραν τὸ ὄνομα Ἰωακείμ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο Ἀντιοχείας τοὺς ὁδήγησε σὲ ἀμνηχανία καὶ συχνὰ σὲ ἀντιφάσεις.

Κλειδί, ὥστόσο, γιὰ τὴ λύση τοῦ αἰνίγματος τῶν ὑπογραφῶν τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ἡ συνάφειά του μὲ τὸν Σίλβεστρο, πατριάρχη Ἀλεξανδρείας (τὰ τρία σιγίλλια τοῦ Ἱερεμία Α', τοῦ 1527, 1531 καὶ 1540, φέρουν καὶ τὴ δική του ὑπογραφή, καὶ τὰ σιγίλλια τοῦ 1575 καὶ τοῦ 1583/1584 τὰ ἔχει ἐκδώσει ὁ ἴδιος). Ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ὁ Σίλβεστρος, στὸ σιγίλλιο τοῦ Φεβρουαρίου 1575, ὁμολογεῖ πὼς ὁ ἴδιος ὑπέγραψε τὰ σιγίλλια τοῦ Ἱερεμία Α' ἐκ τῶν ὑστέρων.²³ Γιατί νὰ μὴν ἀκολούθησε τὴν ἴδια πρακτικὴ καὶ ἓνας πατριάρχης Ἀντιοχείας μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακείμ, δηλαδή γιατί νὰ μὴν ὑπέγραψε κι αὐτὸς ἐκ τῶν ὑστέρων αὐτὰ τὰ τρία ἔγγραφα ποὺ εἶχαν ἐκδοθεῖ παλαιότερα ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως;

Τὸ ζήτημα βέβαια δὲν λύνεται μὲ μιὰ καταφατικὴ ἀπάντηση, ἀφοῦ ἓνα

20. Γεράσιμος Ι. Κονιδάκης, *ὁ.π.*, σσ. 899 καὶ 907-908· βλ. καὶ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας...*, σ. 988-989.

21. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας...*, σ. 987, 988, 989.

22. Karalevskij, *ὁ.π.*, στ. 637.

23. Βλ. *ἐδῶ* σσημ. 7.

νέο ανακύπτει: ποιὸς Ἰωακεῖμ ὑπέγραψε τὰ τρία σιγίλλια τοῦ Ἱερεμίου Α', τῶν ἐτῶν 1527, 1531 καὶ 1540, καὶ τὰ σιγίλλια τοῦ Σιλβέστρου, τῶν ἐτῶν 1575 καὶ 1583/1584; Πρόκειται γιὰ ἓνα ἢ γιὰ δύο διαφορετικὰ πρόσωπα; Πότε καὶ ποῦ τέθηκαν αὐτὲς οἱ ὑπογραφές;

Ἄς θυμηθοῦμε τὰ πρόσωπα ποὺ πιθανῶς κρύβονται πίσω ἀπὸ τὶς ὑπογραφές. Ἐνῶ σχετικὰ μὲ τὰ ἔτη 1527, 1531 καὶ 1540 στοὺς καταλόγους πατριαρχῶν Ἀντιοχείας ἐπικρατεῖ σύγχυση, φαίνεται πὼς οἱ μελετητὲς συμφωνοῦν ὅτι πατριάρχης Ἀντιοχείας κατὰ τὸ 1575 ἦταν ὁ Ἰωακεῖμ Δ' Ibn Joumma (ἢ Ibn Gum' at), καὶ κατὰ τὸ 1583/1584 ὁ Ἰωακεῖμ Ε' Daou. Ἔτσι, θὰ γίνῃ ἀπόπειρα νὰ ἰχνηλατηθοῦν πρῶτα οἱ ὑπογραφές στὰ σιγίλλια τοῦ Σιλβέστρου. Ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ Ἰωακεῖμ Ibn Joumma ὑπέγραψε τὸ σιγίλλιο τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας τοῦ Φεβρουαρίου 1575 καὶ ὁ Ἰωακεῖμ Daou τὰ σιγίλλια τοῦ ἰδίου, τοῦ 1583/1584, ἐφόσον τὰ δύο αὐτὰ πρόσωπα κατεῖχαν τὸν πατριαρχικὸ θρόνο Ἀντιοχείας κατὰ τὰ ἀντίστοιχα ἔτη (μὲ τὴν προϋπόθεση, βέβαια, ὅτι ὑπέγραψαν στὰ ἑλληνικά), εἶναι νόμιμη ἀλλὰ ἀνεπαρκής, καθὼς παρουσιάζει δύο μειονεκτήματα: α) δὲν παρέχει ἐνδείξεις γιὰ τὸ πρόσωπο ποὺ ὑπέγραψε τὰ σιγίλλια τοῦ Ἱερεμίου Α' καὶ β) δὲν ἐντάσσεται στὴν ἰδιαίτερη λογικὴ ποὺ διέπει τὸ ὑπὸ ἐξέταση ζήτημα: ἓνας πατριάρχης Ἀντιοχείας ὑπογράφει σιγίλλια ποὺ ἐκδίδει ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας γιὰ μοναστήρια ποὺ ὑπάγονται στὴ δικαιοδοσίᾳ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ζήτημα ποὺ θὰ διεκπεραιωνόταν στὴν ἔδρα τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, δεδομένου μάλιστα ὅτι τὸ θέμα δὲν ἐμπίπτει στὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἐν λόγῳ πατριάρχου. Ἐπομένως, ἡ σύνδεση προσώπου (ἢ προσώπων) μὲ ὑπογραφὴς πρέπει νὰ ἐπιχειρηθεῖ μὲ προϋπόθεση τὴν προσωπικὴ παρουσία τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας στὸ κλίμα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου προφανῶς φυλάσσονται τὰ σιγίλλια ἀπὸ τοὺς ἄμεσα ἐνδιαφερόμενους, σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἀντίστοιχη παρουσία καὶ τὴ δράση τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας.

Ἡ πρώτη παρουσία πατριάρχου Ἀντιοχείας μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακεῖμ στὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέταση περίοδο μαρτυρεῖται τὸν Ἰούλιο τοῦ 1575: ὁ Ἰωακεῖμ ὑπογράφει συνοδικὸ γράμμα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, μὲ ἀντικείμενο τὴ μονὴ Σινᾶ, μαζὶ μὲ τὸν Ἱερεμίου Β', τὸν πατριάρχου Ἱεροσολύμων Γερμανό, μητροπολίτες καὶ ὁφικιαλίους.²⁴ Ἡ

24. Τὸ κείμενο τοῦ συνοδικοῦ γράμματος δημοσιεύει μετὰξὺ ἄλλων ὁ Καλλίνικος Δελιάνης, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλη-*

εἶδηση αὐτὴ ἀπὸ μόνῃ τῆς δὲν ἐπιτρέπει πρὸς τὸ παρὸν τὴν παραιμικρὴ εἰκασία γιὰ τυχὸν σχέση τοῦ συγκεκριμένου Ἰωακείμ μετὶ τῶν μονῶν Λειμῶνος καὶ Μυρσινιωτίσσης ἢ μετὸν Σιλβέστρο, ὁ ὁποῖος βρίσκεται στὸ κλίμα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τουλάχιστον ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1573,²⁵ καὶ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1575 πραγματοποιεῖ ἐπίσκεψή στὴ Λέσβο.

Πιὸ πλούσια εἶναι ἡ τεκμηρίωση γιὰ τὴν ταυτόχρονη παρουσία τοῦ Σιλβέστρου καὶ ἐνὸς Ἰωακείμ Ἀντιοχείας στὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν περίοδο μετὰ τὴ δευτέρη ἐπίσκεψή τοῦ Σιλβέστρου στὴ Λέσβο. Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ἀναφέρει σχετικὰ τὰ ἑξῆς: «Καὶ μετὰ παρέλευσιν ἐννέα ἐτῶν μεταβαίνων [ὁ Σιλβέστρος] εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τοῦ Ἀντιοχείας Ἰωακείμ, ἐπεσκέψατο τὸ δεύτερον (1584) τὰς αὐτὰς μονὰς, ἐν αἷς, φαίνεται πολὺν χρόνον παρέμεινε».²⁶ Πραγματικά, ἡ παρουσία τοῦ πατριάρχῃ Ἀντιοχείας Ἰωακείμ καὶ τοῦ Σιλβέστρου τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τρία πατριαρχικὰ γράμματα τοῦ 1585. Πρόκειται γιὰ τὰ ἑξῆς ἔγγραφα:

α) Πράξις καθάρσεως τοῦ Παχωμίου Πατέστου ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο

σιαστικὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου (1574-1863), Κωνσταντινούπολιν 1904, σ. 332-338, ἀπὸ τὸν κώδικα Α' (σ. 453 ἐπ.) τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

25. Σύμφωνα μετὸ τὸ σιγίλλιο τοῦ Σεπτεμβρίου 1574 τοῦ Ἱερεμίου Β', ποὺ ἀφορᾷ τὸν τρόπο λειτουργίας τῶν μοναστηριῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1573 ὁ Ἱερεμίας Β' συνάντησε τὸν πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρο στὴ Θεσσαλονίκη· τὸ κείμενο τοῦ σιγιλλίου ἐκδίδει μετὰ τῶν ἄλλων ἡ Διονυσία Παπαχρυσάνθου, *Ἡ διοίκηση τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1600-1927)*, [Ἀθωνικὰ Σύμμεικτα 6], Ἀθήνα 1999, σ. 59-61 (ἀντίγραφο τοῦ σιγιλλίου στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου, Τετράγωνο Δ' 76). Τὸ σιγίλλιο τοῦ Σεπτεμβρίου 1574 φέρει καὶ αὐτὸ τὴν ὑπογραφή τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας, ποὺ βρισκόταν τότε στὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ ἄλλα σιγίλλια τοῦ Ἱερεμίου Β' τὰ ὁποῖα συνοπογράφη ὁ Σιλβέστρος. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σιλβέστρος ἐκδίδει ὡς πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας συνοδικὸ γράμμα σχετικὰ μετὶ τῆς μονῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους τὸ 1574, παρόλο ποὺ δὲν ὑπάρχει στὴ δικαιοδοσία του (τὸ δημοσιεύει ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Λαύρας ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης, «Μοναχολογία. Τὰ αἴτια τῆς παρχμῆς τοῦ Κοινοβίου ἐν Ἀθῶ καὶ ἡ ἀποκατάστασις αὐτοῦ ἐν Λαύρᾳ καὶ Βατοπεδίῳ ἐπὶ Ἱερεμίου τῷ 1574. Ἡ δρᾶσις τοῦ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου καὶ ἀνέκδοτον σιγίλλιον», *Ἑνασίμα, Τιμητικὸς τόμος ἐπὶ τῇ ἐπιστημονικῇ 35ετηρίδι τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου*, Ἀθήνα 1931, σ. 115-117), ἀκολουθώντας τὴν τακτικὴ ποὺ ἤδη γνωρίζουμε ἀπὸ τὰ σιγίλλια ποὺ ἐξέδωσε γιὰ τὰ μοναστήρια τῆς Λέσβου.

26. Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς, ὁ.π., σ. 12.

Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Φεβρουαρίου 1585, ἡ ὁποία φέρει τὶς ὑπογραφές τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας («ἔχοντος καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἱεροσολύμων»), τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας καὶ δεκατεσσάρων συνοδικῶν.²⁷

β) Συνοδικὴ ἀπόφασις ἐκλογῆς τοῦ Θεολήπτου Φιλιππουπόλεως ὡς πατριάρχῃ (πρόκειται γιὰ τὸν Θεόληπτο Β'), μετ' χρονολογία 27 Φεβρουαρίου 1585 καὶ ὑπογραφές τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας («ἔχοντος καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἱεροσολύμων»), τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας καὶ δεκατεσσάρων συνοδικῶν.²⁸

γ) Σιγίλλιο ποὺ ἐξέδωσε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Θεόληπτος Β' τὸ ἔτος ζζγ' (συγκεκριμένα μετὰ τοῦ Φεβρουαρίου καὶ τοῦ Αὐγούστου 1585, ἀφοῦ τὸ ἔτος ζζγ' ἀντιστοιχεῖ μὲν μετ' τὸ χρονικὸ διάστημα Σεπτέμβριος 1584-Αὐγούστος 1585, ἀλλὰ ὁ Θεόληπτος ἀνῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1585). Τὸ σιγίλλιο αὐτό, ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὰ σταυροπηγικὰ δίκαια τῆς μονῆς Μυρσινιωτίσσης καὶ πιθανῶς ἀποδίδει ἀντίστοιχα δίκαια στὴ μονὴ Λειμῶνος στὴ Λέσβου, φέρει τὶς ὑπογραφές καὶ τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας, ποὺ βρισκόνταν στὴν Κωνσταντινούπολη, σύμφωνα μετ' τὸ κείμενο τοῦ σιγιλλίου.²⁹

Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, στὸ παρὰπάνω παράθεμα, ἀναφέρει πὼς πηγαινόντας ὁ Σίλβεστρος πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη μαζὶ μετ' τὸν Ἰωακείμ Ἀντιοχείας, ἐπισκέφθηκε —καὶ ὅχι ἐπισκέφθηκαν οἱ δύο τους— τὶς μονὲς τῆς Λέσβου. Πραγματικὰ, δὲν μαρτυρεῖται ἐπίσκεψις τοῦ Ἰωακείμ στὰ μοναστήρια μαζὶ μετ' τὸν Σίλβεστρο, ὅπως γίνεται, γιὰ παράδειγμα, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν Σίλβεστρο.³⁰ Οὔτε ὁ Σίλ-

27. Τὴν πράξιν δημοσιεύει ὁ Κ. Ν. Σάθας, «Πατριαρχικὰ ἀνέκδοτα», *Χρυσάλλεις* 4 (1866), 258-260 καὶ Ὁ ἴδιος, *Βιογραφικὸν σχεδιάσμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β' (1572-1594)*, Ἀθήνα 1870, σ. 136-142, ἀπὸ ἀντίγραφου ποὺ σώζεται καταχωρισμένον στὸ χφ ἀρ. 1474 τῆς ΕΒΕ, τὸν λεγόμενον κώδικα τοῦ Ἱερακά.

28. Τὸ κείμενον τῆς συνοδικῆς ἀπόφασις δημοσιεύει μετὰ τῶν ἄλλων ὁ Σάθας, «Πατριαρχικὰ ἀνέκδοτα», ὁ.π., 270-271 καὶ Ὁ ἴδιος, *Βιογραφικὸν σχεδιάσμα...*, σ. 142-144 ἀπὸ ἀντίγραφου ποὺ σώζεται καταχωρισμένον στὸ χφ ἀρ. 1474 τῆς ΕΒΕ.

29. Τὸ κείμενον τοῦ σιγιλλίου δημοσιεύουν οἱ: Καρυδώνης, ὁ.π., σ. 95-99, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ποὺ σώζεται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος μετ' ἀριθμὸ 14 (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὁ.π., σ. 172-173)· Ἀνώνυμος, «Ἐγγραφα Ἱ. Μονῆς...», *ΔΙΜΜ* ἔτος Ι' (1938), ἀρ. 4 (Ἰούλιος-Αὐγούστος), Παράρτημα, σ. 91-95 (φωτογραφία τοῦ ἐγγράφου στὴ σ. 93)· ἀρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος, «Ἀρχεῖον παλαιόν...», *Ἡ Λειμωνιάς* ἔτος ε' (1976), φ. 5 (Μάιος), σ. 2-3, φ. 6 (Ἰούνιος), σ. 1-2.

30. Ὁ Μεθόδιος, γιὰς τοῦ Ἱγνατίου Ἀγαλλιανοῦ, καταγράφοντας τὸ 1584 τὶς «διατάξεις καὶ τὰ θεσπίσματα τῶν πατριαρχῶν καὶ τοῦ κτίτορος» γιὰ τὰ δύο μοναστήρια, ἀναφέ-

βεστρος στὰ σιγίλλια ποὺ ἐξέδωσε τὸ 1583/1584 ἀναφέρει τίποτα γιὰ τυχὸν παρουσία τοῦ Ἰωακείμ στὴ Λέσβο, παρόλο ποὺ, ὅπως εἶδαμε, δύο ἀπὸ αὐτὰ φέρουν τὴν ὑπογραφή καὶ τοῦ Ἰωακείμ.³¹ Γιὰ τὶς κινήσεις τοῦ Ἰωακείμ κατὰ τὸ 1583/1584 (ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ὁ Σίλβεστρος ἐπισκέφθηκε τὴ Λέσβο), πρὶν ἀπὸ τὴ μαρτυρημένη παρουσία του στὴν Κωνσταντινούπολη (μεταξὺ τοῦ Φεβρουαρίου καὶ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1585), δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες. Εἶναι ὅμως γνωστὸ πῶς ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1585 ὡς τὸ Μάιο τοῦ 1586 ἓνας πατριάρχης Ἀντιοχείας μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακείμ βρισκόταν στὸ Λβόφ, ὅπου —μεταξὺ ἄλλων— ἀναδιοργάνωσε τὴν ὀρθόδοξη ἀδελφότητα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.³² στὴ συνέχεια πῆγε στὴ Μόσχα, ὅπου ἔγινε ἀποδέκτης τοῦ αἰτήματος τοῦ τσάρου γιὰ προβιβασμὸ τῆς μητρόπολης Μόσχας σὲ Πατριαρχεῖο Μόσχας.³³

ρεὶ τὰ ἐξῆς: «Δοξάζομεν... τὸν... Θεὸν... διὰ ταύτην τὴν δευτέραν ἔλυσιν τοῦ... πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας» (ἀποσπασματικὴ ἔκδοσις ἀπὸ τὸν Καρυδώνη, *ὁ.π.*, σ. 93-94· πιθανότατα πρόκειται γιὰ κάποιον ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Μεθοδίου ποὺ ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, σ. 129-130, ἀναφέρει ὅτι περιέχονται στὸν κώδικα 4 τῆς μονῆς). Ἄν ὁ Σίλβεστρος συνοδεύταν ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ Ἀντιοχείας, κάποια ἀναφορά θὰ γινόταν καὶ σ' αὐτόν· ἢ ἐπίσκεψις ἐνὸς πατριάρχου, καὶ μάλιστα ἄλλου κλίματος, στὸ νησί σίγουρα δὲν ἦταν ἓνα συνηθισμένον γεγονός, ἐπομένως δὲν θὰ περνοῦσε ἀπαράτηρη, ἀκόμα κι ἂν τὴν ἐπισκίαζε ἡ παρουσία τοῦ «προστάτη» τῶν μοναστηριῶν Σιλβέστρου. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Τωμαδάκης, *ὁ.π.*, σ. 33, βασιζόμενος στὸ σχόλιο τοῦ Παπαδόπουλου-Κεραμέα, *ὁ.π.*, σ. 7, 171 (βλ. ἐδῶ σημ. 9) καὶ σ. 12 (βλ. ἐδῶ σ. 71 σημ. 26) καὶ στὴ μελέτῃ τοῦ Χρυσόστομου Παπαδόπουλου, «Ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακείμ Ε' ἐν Ρωσίᾳ», *Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 9 (1932), 213 σημ. 3 (ὁ ὁποῖος ὅμως στηρίζεται ἐπίσης στὸ σχόλιο τοῦ Παπαδόπουλου-Κεραμέα, *ὁ.π.*, σ. 12), ἀναφέρει ὅτι τὸ 1584 ὁ Σίλβεστρος πῆγε στὸ νησί μαζί μὲ τὸν Ἰωακείμ Ε' Ἀντιοχείας, παρόλο ποὺ κάτι τέτοιο δὲν προκύπτει —τουλάχιστον ἀπὸ τὰ λεγόμενα τοῦ Παπαδόπουλου-Κεραμέα. Τὴν ἴδια ἀποψὴ διατυπώνει καὶ ὁ Γερμανὸς Σάρδεων στὸ σημείωμά του στὸ ΔΙΜΜ ἔτος Θ' (1937), ἀρ. 1-2 (Ἰανουάριος-Φεβρουάριος), σ. 20 (βλ. ἐδῶ σημ. 9), χωρὶς νὰ τὴν τεκμηριώνει περαιτέρω.

31. Ὁ Σίλβεστρος, στὸ σιγίλλιο ποὺ ἐξέδωσε γιὰ τὶς μονὰς Λειμῶνος καὶ Μυρσινιωτίσσης στὶς 26 Ἀπριλίου τοῦ 1584 (βλ. ἐδῶ σημ. 13), ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «Περαιουμένων δὲ ἐτῶν ἐνένεα, ἐλθὼν πάλιν ἐν τῇδε τῇ νήσῳ» (Καρυδώνης, *ὁ.π.*, σ. 87)· στὸ σιγίλλιο τοῦ 1583/1584 (βλ. ἐδῶ σημ. 14), σημειώνει καὶ πάλι: «περαιουμένων δὲ χρόνων ἐνένεα, ἐπαυελθὼν πάλιν ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ» (Καρυδώνης, *ὁ.π.*, σ. 88).

32. Βλ. Φώτιος Ἀρ. Δημητρακόπουλος, *Ἀρσένιος Ἐλασσόνας (1550-1626). Βίος καὶ ἔργο, Συμβολὴ στὴ μελέτῃ τῶν μεταβυζαντινῶν λογίων τῆς Ἀνατολῆς*, Ἀθήνα 1984, σ. 56, 65, 69-70, 80, 124-5, 126 σημ. 20, 208, ὅπου καὶ προγενέστερη βιβλιογραφία (ὁ Φ. Δημητρακόπουλος ἀναγράφει τὸν ἐν λόγῳ Ἰωακείμ ὡς Ἰωακείμ Ε' Ἀντιοχείας).

33. Βλ. ἐνδεικτικὰ William K. Medlin – Christos G. Patrinelis, *Renaissance Influences and Religious Reforms in Russia*, Γενεύη 1971, σ. 34, ὅπου καὶ προγενέστερη βιβλιογραφία.

Ἄν ὅμως ὁ Ἰωακεῖμ δὲν ἐπισκέφθηκε τὴ Λέσβο, τότε ποῦ εἶδε τὰ σιγίλλια τοῦ Σιλβέστρου καὶ τὰ ὑπέγραψε; Ἄν δὲν φυλάσσονταν στὶς μονὲς τὶς ὁποῖες ἀφοροῦσαν, ποῦ ἄλλοι μπορεῖ νὰ βρίσκονταν καὶ γιατί; Ἄς δοῦμε ποιὲς ἐνδείξεις μποροῦν νὰ προκύψουν ἀπὸ τὸ σιγίλλιο τοῦ Θεολήπτου Β', τοῦ Φεβρουαρίου-Αὐγούστου 1585, ποὺ ἀναφέρθηκε παραπάνω καὶ τὸ ὁποῖο ὑπογράφουν ἐπὶ τόπου οἱ Σίλβεστρος καὶ Ἰωακεῖμ. Στὸ κείμενο τοῦ γράμματος ὁ Θεολήπτος σημειώνει τὰ ἑξῆς: «αἱ τε διαθῆκαι αὐτοῦ [τοῦ μητροπολίτη Μηθύμνης Ἰγνατίου] καὶ αἱ παραγγελίαι αἱ ἑγγράφοι καὶ τὰ πατριαρχικά καὶ συνοδικὰ τῶν ἀρχιερέων γράμματα καὶ σιγίλλια ἀνεφανίσθησαν [sic] πρὸς ἡμᾶς, καὶ οὐ μικρῶς ἠξιώθημεν, ἵνα... ἐπιβεβαιωθῶσι καὶ ἐπικυρωθῶσι καὶ παρ' ἡμῶν», χωρὶς νὰ διευκρινίζει ποιὸς βρίσκειται πίσω ἀπὸ «τὴν αἴτησιν ταύτην καὶ ἀξίωσιν».³⁴ Εἶναι φανερό ὅτι πολλὰ ἑγγράφα, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ πατριαρχικά καὶ συνοδικὰ γράμματα, τῶν μονῶν Λειμῶνος καὶ Μυρσινιωτίσσης ὑποβλήθηκαν στὸν Θεολήπτο Β', προκειμένου νὰ ἐκδώσει τὸ σιγίλλιο τοῦ Φεβρουαρίου-Αὐγούστου τοῦ 1585.

Ἦταν συνηθισμένη πρακτικὴ ὅταν ὁ ἐκπρόσωπος ἐνὸς μοναστηριοῦ ζητοῦσε ἀπὸ τὸν πατριάρχη τὴν ἐκδοσὴ γράμματος γιὰ κάποιον ζήτημα τῆς μονῆς, νὰ τοῦ προσκομίζει (τὸ ἦ) τὰ σχετικὰ γράμματα τῶν προκατόχων του. Ἡ μέριμνα, ὅμως, γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ παραπάνω σιγιλλίου μοιάζει ξεχωριστή: φαίνεται ὅτι, προκειμένου νὰ ἐκδοθεῖ τὸ γράμμα αὐτό, σειρὰ ἑγγράφων μεταφέρθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐπίσης, τὸ σιγίλλιο φέρει τὶς ὑπογραφὰς ὅχι ἐνός, ἀλλὰ τριῶν πατριαρχῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ ἓνας, ὁ Σίλβεστρος, ἐκπροσωπεῖ καὶ τὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων.³⁵ οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, τὸ ἑγγράφο ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὶς τέσσερις «κεφαλὰς» τῶν ὑπὸ ὀθωμανικὴ διοίκηση χριστιανῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ σιγιλλίου χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ ἰδιαιτερότητα: ἡ μονὴ Λειμῶνος, πενήντα ὀκτὼ ὁλόκληρα χρόνια μετὰ τὴν ἱδρυσή της ἀπὸ τὸν Ἰγνατίο Ἀγαλλιανό, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκδόθηκαν γι' αὐτὴν καὶ γιὰ τὴν ὁμορῇ Μυρσινιώτισσα ἀρκετὰ πατριαρχικά γράμματα,³⁶ ἀποκαλεῖται πα-

34. Καροδώνης, ὁ.π., σ. 97. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ κείμενο τοῦ σιγιλλίου ἡ παρουσία τοῦ πατριάρχη Ἀλεξανδρείας στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπισημαίνεται δύο φορές.

35. Ὁ Σίλβεστρος ὑπογράφει τὸ σιγίλλιο ὡς «ἐλῆφ Θεοῦ πάπας καὶ πατριάρχης τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας καὶ κριτῆς τῆς οἰκουμένης ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἱεροσολύμων» (ἀρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος, «Ἀρχεῖον παλαιόν...», *Ἡ Λειμωνιάς ἔτος ε'* (1976), φ. 6 (Ἰούνιος), σ. 2).

36. Σὲ τέσσερα ἀπὸ τὰ —σωζόμενα— γράμματα ἔχει ἤδη γίνῃ ἀναφορά: πρόκειται γιὰ τὰ σιγίλλια τοῦ Ἱερεμία Α' τοῦ Ἰουνίου 1527 (βλ. ἐδῶ σημ. 1), τοῦ Μαρτίου 1531 (βλ. ἐδῶ σημ.

τριαρχικὸ σταυροπήγιο. Γνωρίζουμε πὼς τὴν ιδιότητά αὐτὴ εἶχε μόνο ἡ Μυρσινιώτισσα, ἐνῶ ἡ Λειμῶνος διατηροῦσε μιὰ ἰδιότυπη αὐτονομία, τόσο ἀπὸ τὸν πατριάρχη ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν τοπικὸ μητροπολίτη. Ἄν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὴ μέριμνα ποὺ ἐπιδεικνύει ὁ κτήτορας γιὰ τὰ δύο μοναστήρια του, εἶναι προφανές ὅτι ἡ μονὴ Λειμῶνος σκόπιμα δὲν ἔγινε ἐξαρχῆς σταυροπήγιο καὶ ὅτι τὸ 1585 κρίθηκε ἀπαράιτητὴ ἡ ὑπαγωγή της στὸ Πατριαρχεῖο ἢ ἡ ἐπικύρωση τῶν δικαίων αὐτῶν, ποὺ πιθανῶς τῆς ἀπένειμε πατριαρχικὸ γράμμα ποὺ λανθάνει.³⁷

Ἄν τὸ 1585 συγκεκριμένοι λόγοι ἐπιβάλλουν τὴν ἀπόδοση σταυροπηγικῶν δικαίων στὴ μονὴ Λειμῶνος (ἢ ἔστω τὴν ἐπιβεβαίωσή τους), προφανῶς αὐτὸ —ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μοναστικὴ ἀδελφότητα— εἶναι σὲ θέση νὰ τὸ γνωρίζει καὶ ὁ Σίλβεστρος Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος ἔχει δεῖξει τόσο μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ δύο μοναστήρια ποὺ ἔδωσε ὁ Ἰγνάτιος Ἀγαλλιανός, ποὺ ὅχι μόνο τὰ ἔχει ἐπισκεφθεῖ δύο φορές (τὸ 1575 καὶ τὸ 1583/1584), ἀλλὰ ἐπιπλέον ἔχει ὑπογράψει ὀρισμένα παλαιότερα ἔγγραφα τους, ἔχει φροντίσει γιὰ τὴ

2), τοῦ Μαΐου 1540 (βλ. ἐδῶ σημ. 3) καὶ γιὰ τὸ γράμμα τοῦ Διονυσίου Β΄ τοῦ 1546 (βλ. ἐδῶ σημ. 11).

37. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ περιεχόμενο ὁθωμανικοῦ ἐγγράφου τοῦ ἱεροδικαστῆ Μολύβου ἀπὸ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1584-ἄρχὲς Ἰανουαρίου 1585 (ἄρχὲς Μουχαρέμ 993, κατὰ τὸν Καρυδώνη, ὁ.π., σ. 94-95, τοῦ ὁποῖου τὴν ἐκδοση χρησιμοποιῶ, καθὼς ἀπὸ τὸ 1900 δὲν ἔχει πραγματοποιηθεῖ μιὰ ἄλλη πιὸ σύγχρονη ἐκδοση τῶν ὁθωμανικῶν ἐγγράφων ποὺ βρίσκονται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος). Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸν ἱεροδικαστὴ Μολύβου, οἱ ὁθωμανικὲς ἀρχὲς ἐνήγαγαν μοναχοὺς τῆς μονῆς Λειμῶνος, ζητώντας νὰ ἐπιδικασθεῖ ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ἡ περιουσία τοῦ ἀποβιώσαντος μοναχοῦ Μεθοδίου, γιου τοῦ μητροπολίτη, στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐπειδὴ δὲν εἶχε κληρονόμους ποὺ δικαιοῦνταν νὰ λάβουν τὴν περιουσία του, μὲ τὸ αἰτιολογικὸ ὅτι οἱ ἐναγόμενοι τὴν ἰδιοποιοῦνται παράνομα. Οἱ ἐναγόμενοι μοναχοὶ ἀπάντησαν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ροῦχα του, ποὺ ἔμειναν στὴν Κωνσταντινούπολη, δὲν εἶχε ἄλλη περιουσία καὶ ὅτι τὴν περιουσία ποὺ διεκδικεῖ τὸ δημόσιο (δηλαδὴ χωράφια, ἀμπέλια, κήπους, μύλους κτλ.) τὴν ἐξαγόρασαν οἱ μοναχοὶ ἀντὶ 55.000 ἄσπρων ἀπὸ τὸν Ὁθωμανὸ διοικητικὸ ὑπάλληλο, σύμφωνα μὲ τὸν κτηματολογικὸ τίτλο ποὺ ἔχουν στὰ χέρια τους. Καθὼς δὲν ἀποδείχθηκε ὅτι ὁ Μεθόδιος εἶχε κτηματικὴ περιουσία, ἡ ἀγωγή κατὰ τῶν μοναχῶν ἀπορρίφθηκε. Τὸ ἔγγραφο αὐτὸ μαρτυρεῖ τὴν ἐπιβουλὴ κατὰ τῆς περιουσίας τῆς μονῆς Λειμῶνος ποὺ ἐκδηλώθηκε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μοναχοῦ Μεθοδίου, ὁ ὁποῖος λειτουργοῦσε ὡς συνεχιστής τοῦ ἔργου τοῦ πατέρα του καὶ κτήτορας τῶν δύο μοναστηριῶν, Ἰγνατίου Ἀγαλλιανοῦ. Ἡ ἐμφάνισή τούτης τῆς ἀπειλῆς θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαία καὶ ταυτόχρονα ἱκανὴ συνθήκη γιὰ τὴν ὑπαγωγή τῆς μονῆς Λειμῶνος στὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως —ἢ γιὰ τὴν ἐπιβεβαίωσή αὐτῆς τῆς ὑπαγωγῆς— ποὺ, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, πραγματοποιεῖται μὲ τὸ σιγίλλιο τοῦ Φεβρουαρίου-Αὐγούστου τοῦ 1585.

σύνταξη τοῦ κτηματολογίου τους³⁸ καὶ ἔχει ἐκδώσει σιγίλλια γιὰ νὰ ἐπιλύσει ζητήματα ποὺ εἶχαν προκύψει μεταξὺ τους. Μάλιστα, ὁ Σίλβεστρος, κατὰ τὴν πρώτη του ἐπίσκεψη στὴ Λέσβος, τὸ 1575, πραγματοποιεῖ καὶ ἀνακομιδὴ τῶν ὁστῶν τοῦ Ἰγνατίου, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ τὸ 1583/1584.³⁹ Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ὑποθέσουμε πὼς ὁ Σίλβεστρος, ποὺ βρίσκεται στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ ἀργότερο ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1585, ζητᾷ ἀπὸ τὸν Θεόκλητο (ὁ ὁποῖος εἶναι λογικὸ νὰ νιώθει εὐγνωμοσύνη γιὰ τὸ ρόλο ποὺ διαδραμάτισε ὁ Σίλβεστρος στὴν ἐκλογή του ὡς πατριάρχῃ) τὴν ἀπονομὴ σταυροπηγικῶν δικαίων στὴ μονὴ Λειμῶνος (ἢ τὴν ἐπιβεβαίωσή τους)— καὶ ἂν δὲν διατυπώνει ὁ ἴδιος τὸ αἶτημα, ἀλλὰ ἀντιπροσωπεῖα μοναχῶν ἀπὸ τὴ μονὴ Λειμῶνος, τὸ ὑποστηρίζει μὲ τὴ φυσικὴ του παρουσία. Παρουσιάζονται

38. Ὁ Καρυδῶνης, *ὁ.π.*, σ. 174-183, δημοσιεύει τὸ «Τοπολόγιον τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου (1575)...» (ὅπως τὸ χαρακτηρίζει στὴ σ. ι'): πρόκειται γιὰ τὸ κτηματολόγιον τῶν μονῶν Λειμῶνος καὶ Μυρσινιωτίσσης, τὸ ὁποῖο φέρει τὴν ἐπιγραφή «Σιλβέστρος ἐλέφ. Θεοῦ πάπας καὶ πατριάρχῃς τῆς μεγάλῃς πόλεως Ἀλεξανδρείας καὶ κριτῆς τῆς οἰκουμένης» καὶ ὑπογραφή τοῦ ἰδίου καὶ ξεκινᾷ μὲ τὴ φράση: «Τοπολόγιον σὺν Θεῷ ἀγίῳ περιέχον», ἀλλὰ στερεῖται χρονολογικῆς ἔνδειξης. Ἐπιπλέον, ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Καρυδῶνη δὲν γίνεται σαφές ἂν ὁ Σίλβεστρος ἔχει συντάξει ἢ ἀπλῶς ἐπικυρώσει τὸ κτηματολόγιον. Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, περιπλέκει τὸ ζήτημα: στὴ σ. 12 ἀναφέρει ὅτι ὁ Σίλβεστρος, κατὰ τὴ δευτέρῃ ἐπίσκεψή του στὶς μονές, τὸ 1584, «ἐπεμελήθη πρῶτον νὰ καταστρώσῃ ἀκριβὲς καὶ λεπτομερεῖς τοπολόγιον τῶν τῆς μονῆς κτημάτων, ὅπερ σωζόμενον τὴν σήμερον τυγχάνει πολύτιμον», ἐνῶ στὴ σ. 130, ἀρ. 3, περιγράφει τὸ τοπολόγιον ὡς μικρὸ τεύχος ὀρθοῦ σχήματος, τὸ ὁποῖο «Ἐγράφη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ [τοῦ Ἰγνατίου Ἀγαλλιανοῦ] Μεθόδιου καὶ ἐπεκυρώθη ἰδιοχείρως ὑπὸ Σιλβέστρου πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, κατὰ τὴν πρώτῃν διατριβὴν αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ (1575)». Εἶναι πιθανὸ ὁ συντάκτης τοῦ κτηματολογίου νὰ εἶναι ὁ Μεθόδιος, ἢ πάντως ἕνα μέλος τῆς μοναστικῆς ἀδελφότητος, καθὼς μέσα στὸ κείμενον χρησιμοποιεῖ κυρίως τὸ πρῶτο πληθυντικὸ πρόσωπο: «καθὼς γράφουν τὰ χοτζέτια μας... Ἐτι ἔχομεν... Ἐτι ἐπήραμε...» κ.ά. Ἐπίσης εἶναι ἀρκετὰ πιθανὸ ὁ Σίλβεστρος νὰ ὑποκίνησε τὴ σύνταξή του (καὶ στὴ συνέχεια νὰ τὸ ἐπικύρωσε) τὸ 1584: στὸ σιγίλλιον ποὺ ἐξέδωσε τὸ 1583/1584 γιὰ τὰ μοναστήρια (βλ. ἐδῶ σημ. 14, Καρυδῶνης, *ὁ.π.*, σ. 89), ὁ Σίλβεστρος ζητᾷ νὰ γίνῃ λεπτομερὲς καταγραφή τῶν πραγμάτων τῶν μοναστηριῶν. Ἡ ὁριστικὴ ταύτιση τοῦ συντάκτη τοῦ κτηματολογίου, ποὺ μόνον κατόπιν αὐτοψίας τοῦ κειμένου μπορεῖ νὰ ἐπιχειρηθεῖ, δὲν ἐντάσσεται στὸ ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς μελέτης· τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν μειώνει τὴν ἀξία τοῦ ἱστορικοῦ τεκμηρίου: πρόκειται γιὰ ἕνα ἀκόμα δεῖγμα τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ Σιλβέστρου γιὰ τὰ δύο μοναστήρια τῆς Λέσβου.

39. Στὰ σιγίλλια ποὺ ἐξέδωσε ὁ Σίλβεστρος τὸ 1583/1584, ἀναφέρει ὅτι: «αὐτοχείρως ἀνακομιδὴν ποιήσας εἰς τὸ ἑαυτοῦ λείψανον εὗρον αὐτὸ ὡς καὶ μεμαρτύρητο ὑπὸ πάντων τίμιον» (βλ. ἐδῶ σημ. 14, καὶ Καρυδῶνης, *ὁ.π.*, σ. 88) καὶ «ἀνακομιδὴν ποιήσας οἰκειοχείρως εἰς τὸ ἑαυτοῦ τίμιον λείψανον εὗρον αὐτὸν μυροβλητοῦντα, ὡς καὶ τὰ ἔργα καὶ ὁ βίος ἐμαρτύρει» (βλ. ἐδῶ σημ. 15, καὶ Καρυδῶνης, *ὁ.π.*, σ. 91).

στὸν Θεολήπτο ὁρισμένα ἔγγραφα τῆς μονῆς Λειμῶνος ποὺ ἔχουν μεταφερθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό· ὁ Σιλβέστρος ζητᾷ ἀπὸ τὸν Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος συμμετεῖχε καὶ στὴν καθάρηση τοῦ Παχωμίου Πατέστου καὶ στὴν ἐκλογή τοῦ Θεολήπτου, νὰ υπογράψει κάποια ἀπὸ τὰ ἔγγραφα αὐτά, προκειμένου νὰ ἐνισχύσει τὸ κύρος τους, γιὰ ἄμεση ἢ γιὰ μελλοντικὴ χρῆση.

Τὸ σενάριο ὡς ἐδῶ φαίνεται ἀληθοφανές. Τὸ ἐρώτημα ποὺ ἀνακύπτει βέβαια εἶναι ἂν ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας ἀναποκρίθηκε στὸ αἶτημα τοῦ Σιλβέστρου, κι ἂν ναι, ποιά ἔγγραφα ὑπέγραψε.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πολύτιμη βοήθεια θὰ μπορούσε νὰ προσφέρει ἡ σύγκριση τῶν ἑξὶ ὑπὸ ἐξέταση ὑπογραφῶν τοῦ (ἢ τῶν) Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας μὲ τὴν ἀντίστοιχη ὑπογραφή στὸ σιγίλλιο τοῦ Φεβρουαρίου-Αὐγούστου 1585: προέρχονται ὅλες ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι ἢ ἀπὸ διαφορετικά; Μέχρις ὅτου γίνεи δυνατὴ ἡ αὐτοψία τοῦ συνόλου τῶν πηγῶν, ὁ παράγοντας τύχη, δηλαδὴ τὸ γεγονός ὅτι ἔχουν δημοσιευθεῖ φωτογραφίες ἀπὸ τὰ πρωτότυπα δύο μόνο σιγιλίων —ἀπὸ τὰ τρία— τοῦ Ἱερεμία Α' (ἀπὸ τὸ Μάρτιο 1531, βλ. ἐδῶ Πανομοιότυπο 1, καὶ τὸ Μάιο 1540, Πανομοιότυπο 2), δύο σιγιλίων —ἀπὸ τὰ τρία— τοῦ Σιλβέστρου (ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο 1575, Πανομοιότυπο 3, καὶ ἀπὸ τὸ 1583/1584, Πανομοιότυπο 4), καθὼς καὶ τοῦ σιγιλίου τοῦ Θεολήπτου Β' (ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο-Αὐγούστο 1585, Πανομοιότυπο 5), θὰ ἐπιβάλλει τοὺς δικούς του —προσωρινούς ἔστω— περιορισμοὺς στὴν ἐξαγωγή συμπερασμάτων.

Ἐξετάζοντας τὶς φωτογραφίες τῶν πρωτοτύπων τῶν πέντε παραπάνω σιγιλίων, ἐκεῖνο ποὺ φαίνεται μὲ τὴν πρώτη ματιὰ εἶναι πὼς ἐνῶ οἱ ὑπογραφές τοῦ Ἀντιοχείας Ἰωακεῖμ στὰ δύο σιγίλλια τοῦ Ἱερεμία Α' καὶ στὰ δύο σιγίλλια τοῦ Σιλβέστρου προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι, δὲν ἰσχύει τὸ ἴδιο γιὰ τὴν πέμπτη, ἐκείνη ποὺ βρίσκεται στὸ σιγίλλιο τοῦ Θεολήπτου Β'. μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας ποὺ τὸ 1585 βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη δὲν ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ὑπέγραψε τὰ σιγίλλια τοῦ Μαρτίου 1531, τοῦ Μαΐου 1540, τοῦ Φεβρουαρίου 1575 καὶ τοῦ 1583/1584.

Τὸ πολὺ βολικὸ, πράγματι, σενάριο ποὺ λίγο πρὶν πλέχθηκε κλονίζεται, ὡς πρὸς τὸ ἓνα τουλάχιστον σκέλος του: τὸ νῆμα ποὺ ξετυλίχθηκε ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση κάποιου εἶδους συνάφειας μεταξὺ ἐνὸς ἢ περισσώτερων πατριαρχῶν Ἀντιοχείας μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακεῖμ καὶ τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας, ποὺ θὰ δικαιολογοῦσε τὶς ἀντίστοιχες ὑπογραφές στὰ ἑξὶ ἔγγραφα τῶν μονῶν τῆς Λέσβου, μοιάζει νὰ μὴν ὀδηγεῖ πουθενὰ πρὸς τὸ παρόν.

Ἡ ὑπογραφή, ὥστόσο, ἐνὸς Ἰωακείμ Ἀντιοχείας σὲ ἓνα ἄλλο ἔγγραφο τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, στὸ συνοδικὸ τόμο τοῦ Μαΐου 1590 τοῦ Ἱερεμίου Β', φωτίζει μὲ τρόπο διαφορετικὸ τὰ ὑπάρχοντα δεδομένα. Πρόκειται γιὰ τὸ συνοδικὸ τόμο ποὺ ἀναγνωρίζει τὴν ἵδρυση ἐνὸς πέμπτου ὀρθόδοξου πατριαρχείου, τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, καὶ ἐπικυρώνει τὴν ἐκλογὴ τοῦ μέχρι τότε μητροπολίτη Μόσχας Ἰὼβ ὡς πατριάρχη. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἱερεμία Β', τὸ ἔγγραφο ὑπογράφουν καὶ ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακείμ, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος καὶ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.⁴⁰ Τὸ νέο στοιχεῖο ποὺ προσφέρει ὁ συνοδικὸς τόμος τοῦ Μαΐου 1590 στὸ ὑπὸ ἐξέταση ζήτημα εἶναι τὸ ἐξῆς: ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας στὸ γράμμα τοῦ Μαΐου 1590 (βλ. ἐδῶ Πανομοιότυπο 6) εἶναι ἴδια μὲ αὐτὴν ποὺ ὑπάρχει στὰ σιγίλλια τοῦ Μαρτίου 1531 καὶ τοῦ Μαΐου 1540 τοῦ Ἱερεμίου Α', καὶ στὰ σιγίλλια τοῦ Φεβρουαρίου 1575 καὶ τοῦ 1583/1584 τοῦ Σιλβέστρου· δηλαδή, ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακείμ ποὺ τὸ Μάιο τοῦ 1590 βρίσκεται στὴν Κωνσταντινούπολη ταυτίζεται μὲ αὐτὸν ποὺ ὑπέγραψε καὶ τὰ τέσσερα αὐτὰ σιγίλλια.

Ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, οἱ μελετητὲς δὲν συμφωνοῦν γιὰ τὸ ἂν ὑπῆρχε ἡ ὄχι πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακείμ κατὰ τὸ 1531 καὶ τὸ 1540 (οὔτε κατὰ τὸ 1527)· κι ἂν ὑπῆρχε, μοιάζει δύσκολο τὸ ἴδιο πρόσωπο νὰ κατεῖχε τὸν πατριαρχικὸ θρόνο γιὰ πενήντα ἐννιά (ἢ γιὰ πενήντα) συνεχόμενα χρόνια. Ἐπαληθεύεται λοιπὸν κατὰ τὸ ἓνα τῆς σκέλος ἡ ὑπόθεση ποὺ διατυπώθηκε νωρίτερα, ὅτι πατριάρχης Ἀντιοχείας μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακείμ ὑπέγραψε ἐκ τῶν ὑστέρων γράμματα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Σιλβέστρου Ἀλεξανδρείας μὲ ἀντικείμενο τὶς μονὲς τῆς Λέσβου, πρακτικὴ ποὺ ἐφήρμοσε καὶ ὁ Σιλβέστρος. Ἐκεῖνο ποὺ μένει νὰ διαλευκανθεῖ εἶναι ἡ τοπικῆς ἢ ἄλλης φύσεως συνάφεια μεταξὺ Σιλβέστρου καὶ Ἰωακείμ, ποὺ θὰ συνδέε τὸν Ἰωακείμ μὲ τὰ ἑξὶ ἔγγραφα τῶν μοναστηριῶν τῆς Λέσβου.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ πῶς στὴ Σύνοδο τοῦ Μαΐου 1590 δὲν παρευρίσκεται πατριάρχης Ἀλεξανδρείας· ὁ Σιλβέστρος ἔχει ἀποβιώ-

40. Τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου δημοσιεύει ὁ W. Regel, *Analecta Byzantino-Russica*, Πετροῦπολη 1891, σ. 85-91 (καὶ πανομοιότυπο τοῦ τμήματος τοῦ ἐγγράφου ποὺ περιέχει τὶς ὑπογραφὲς καὶ τὴν πατριαρχικὴ βούλλα στὴν Tabula IV) ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ποὺ σώζεται στὸ Ρωσικὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο Παλαιῶν Ἐγγράφων τῆς Μόσχας (RGADA, φ. 52, ο.π. 2, no 5). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας δὲν περιλαμβάνεται σ' ἐκείνες ποὺ ὁ Boris Fonkič, *Grečeskije gramoty sovetских hranilich, Problemy paleografii i codicologii v SSSR*, Μόσχα 1974, passim, ἀπέδειξε πῶς εἶναι πλαστές.

σει,⁴¹ ἐνῶ ὁ διάδοχος τοῦ Μελέτιος Πηγάς δὲν ἔχει ἀνέλθει ἀκόμα στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.⁴²

Κι ἐνῶ ὁ Σίλβεστρος, ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο πρωταγωνιστὲς τῆς ὑπόθεσης τῶν ὑπογραφῶν, τὸ Μάιο τοῦ 1590 ἔχει ἀποχωρήσει ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, ὁ ἐντοπισμὸς τῆς ταυτότητάς τοῦ συμπρωταγωνιστῆ τοῦ (ἢ ἔστω ἐνὸς ἀπὸ αὐτούς), δηλαδὴ τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας ποὺ ὑπογράφει τὰ σιγίλλια τοῦ Μαρτίου 1531, τοῦ Μαΐου 1540, τοῦ Φεβρουαρίου 1575, τοῦ 1583/1584 καὶ τὸ συνοδικὸ τόμο τοῦ 1590, δημιουργεῖ ἕναν ἀκόμα γρίφο.

Εἶδαμε παραπάνω ὅτι οἱ μελετητὲς συμφωνοῦν πῶς πατριάρχης Ἀντιοχείας κατὰ τὰ ἔτη 1585 καὶ 1590 εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο: ὁ Ἰωακείμ Ε' Daou «ἀντιπατριάρχης» (πρὶν ἀπὸ τὴν 25 Μαΐου 1581-7/17 Ὀκτωβρίου

41. Ὁ Σίλβεστρος πιθανῶς ἀπεβίωσε στὴν 19 ἢ 20 Φεβρουαρίου τοῦ 1590: ὁ Μαζαράκης, *ὁ.π.*, σ. 128, δημοσιεύει: α) Σημείωμα ποὺ βρίσκεται («ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ») τοῦ κώδικα Ο'-396 τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας (βλ. ἐδῶ σημ. 4), ὅπου ἀναφέρονται μεταξὺ ἄλλων τὰ ἐξῆς: «Ἐκοιμήθη ὁ μακαρίτης κύριος Σίλβεστρος... ἐπὶ ἔτους ζστη'... ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἡ'... τοῦ ἐν Ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Λέοντος Ἐπισκόπου Κατάνης, ἐν τῇ νήσῳ τῆς Ρόδου εἰς τὸ χωρίον λεγόμενον Λίνδο...». Τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος «ζστη'» ὁ Μαζαράκης τὸ ἀποδίδει («δηλ. 1590») τὸ ἴδιο σημείωμα ὁ Μοσχονάς, *ὁ.π.*, σ. 221, τὸ δημοσιεύει ἀπὸ τὸν κώδικα 232 (106), μὲ χρονολογία «ζζη (=1590) ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ κ'». β) Σημείωμα τοῦ Μελετίου Πηγάς («ἐν τῷ Κώδικι Α' τῶν Γάμων (σελ. 747)») (κώδικας 4α Ἀρχείου Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας): «Ἐκοιμήθη δὲ ἐν Λίνδῳ μακαρίτης κύρ Σίλβεστρος ιθ' Φεβρουαρίου ἐν βαθεῖ τῷ γήρῳ καὶ καλῷ, πορόντων [sic] ἡμῶν καὶ φιλοστόργως τὰ τὴν κηδεῖαν ἀφοσιωσαμένων. Ἐχειροτονήθημεν δὲ ἐν Αὐγούστῳ ε'... τὴν δὲ χειροτονίαν ὁ μακαρίτης κύρ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀρχιερέων τετέλεικε». Τὴν ἴδια ἀποψη υἱοθετεῖ καὶ ὁ Τωμαδάκης, *ὁ.π.*, σ. 24, ὁ ὁποῖος ἀναδημοσιεύει τὰ δύο παραπάνω σημειώματα, ἐκεῖνο τοῦ κώδικα 232 (106) ἀπὸ τὸν Μοσχονά καὶ ἐκεῖνο τοῦ κώδικα Γάμων Α' ἀπὸ τὸν Μαζαράκη. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας...*, σ. 638, ἀναφέρει ὅτι ὁ Σίλβεστρος ἀπεβίωσε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1590.

42. Ὁ Μελέτιος, σὲ ἀχρονολόγητὴ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἰωακείμ, ἀναφέρει ὅτι ὁ Σίλβεστρος τὸν κάλεσε στὴ Ρόδο γιὰ νὰ τὸν χειροτονήσει πατριάρχη Ἀλεξανδρείας· ὁ ἴδιος δέχθηκε νὰ γίνεи πατριάρχης μὲ τὸν ὅρο νὰ τὸν χειροτονήσουν οἱ «ὄμοροι» ἀρχιερεῖς τῆς Ἀνατολῆς, δηλαδὴ ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων (βλ. ἔκδοση τῆς ἐπιστολῆς ΙΗ' ἀπὸ τὸν Μεθόδιο Γ. Φούγια, μητρ. Πισιδίας, πρῶτην ἀρχπ. Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας, *Ἐπιστολαὶ Μελετίου Πηγάς, πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, 1590-1601, ἐκδιδόμεναι ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 296 χειρογράφου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας*, Ἀθήνα 1976 (ἀνατύπ. 1998), σ. 49-51, καὶ εἰδικότερα σ. 49). Πραγματικὰ, ὁ Μελέτιος ἀνῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸν Αὐγούστο τοῦ 1590 (βλ. ἐδῶ σημ. 41)· τὸν χειροτόνησε ὁ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας: «ἐλθὼν ὁ Παναγιώτατος Ἀντιοχείας δεῦρο εἰς Αἵγυπτον μετὰ καὶ ἄλλων ἀρχιερέων ἐχειροτόνησεν ἡμῶς» (Μεθόδιος Φούγιας, *ὁ.π.*, σ. 59, ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ ΚΔ' τοῦ χφ 296 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας· βλ. καὶ Τωμαδάκης, *ὁ.π.*, σ. 19-20).

1592) κατὰ τοὺς Karalevskij, Χρυσόστομο Παπαδόπουλο καὶ Γ. Κονιδάρη, ὁ Ἰωακεῖμ Daou (1580-Ὀκτώβριος 1592) κατὰ τὸν Fedalto. Ὁμῶς, ἀπὸ τῆ συγκριτικῆ ἐξέταση τῶν ἐξ ὑπογραφῶν πατριάρχῃ Ἀντιοχείας μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακεῖμ ποὺ ἔχουν ὡς τώρα ἐντοπιστεῖ στὰ πατριαρχικὰ γράμματα

α) τοῦ Μαρτίου 1531 τοῦ Ἱερεμίου Α΄,

β) τοῦ Μαΐου 1540 τοῦ ἰδίου,

γ) τοῦ Φεβρουαρίου 1575 τοῦ Σιλβέστρου,

δ) τοῦ 1583/1584 τοῦ ἰδίου,

ε) τοῦ Φεβρουαρίου-Αὐγούστου 1585 τοῦ Θεολήπτου Β΄ καὶ

ς) τοῦ Μαΐου 1590 τοῦ Ἱερεμίου Β΄,

προέκυψε ὅτι οἱ ὑπογραφές τοῦ 1531, τοῦ 1540, τοῦ 1575, τοῦ 1583/1584 καὶ τοῦ 1590 προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι καὶ αὐτὴ τοῦ 1585 ἀπὸ ἄλλο. Μὲ ἄλλα λόγια, ἀποδεικνύεται πὼς ὁ Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας τοῦ Φεβρουαρίου-Αὐγούστου 1585 δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας τοῦ Μαΐου 1590: εἶναι ξεκάθαρο πὼς πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικὰ πρόσωπα.

Αὐτὸ σημαίνει πὼς ὁ Ἰωακεῖμ ποὺ ἐντοπίστηκε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1585 ὡς τὸ Μάιο τοῦ 1586 στὸ Λβόφ καὶ στὴ συνέχεια στὴ Μόσχα ταυτίζεται ἢ μὲ τὸν Ἰωακεῖμ ποὺ τὸ Φεβρουάριο-Αὐγούστο τοῦ 1585 ὑπέγραψε στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ σιγίλλιο τοῦ Θεολήπτου ἢ μὲ τὸν Ἰωακεῖμ ποὺ τὸ Μάιο τοῦ 1590 ὑπέγραψε, καὶ πάλιν στὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ συνοδικὸ τόμο τοῦ Ἱερεμίου Β΄ γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας. Σὲ μιὰ ἀπόπειρα ὑποθετικοῦ ἐντοπισμοῦ τῆς παρουσίας τοῦ Ἰωακεῖμ Ἀντιοχείας τοῦ Μαΐου 1590, *terminus post quem* θὰ ἦταν λοιπὸν τὸ χρονικὸ διάστημα Φεβρουαρίου-Αὐγούστου 1585· *terminus ante quem* θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ ὁ Ἀπρίλιος τοῦ 1594, κατὰ τὸν ὁποῖο ἕνας πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακεῖμ («ἀπολύει» συνοδικὸ γράμμα πρὸς τὸν τσάρο Θεόδωρο.⁴³ Προφανῶς πρόκειται γιὰ τὸν

43. Ὁ Regel, ὁ.π., σ. xcvi καὶ xcix ἀναφέρει πὼς τὸ 1586 ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακεῖμ ς΄ πῆγε στὴ Μόσχα γιὰ νὰ ζητήσῃ ἐπιχορηγήσεις καὶ πὼς ὁ ἴδιος Ἰωακεῖμ ὑπέγραψε τὸ συνοδικὸ τόμο τοῦ Μαΐου 1590. Ἐπίσης ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει (σ. c) ὅτι ὁ Ἰωακεῖμ ς΄ ἀπεβίωσε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο 1593, γι' αὐτὸ στὴ Σύνοδο ποὺ συγκλήθηκε τότε στὴν Κωνσταντινούπολιν — μὲ θέμα, μεταξὺ ἄλλων, τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας — ὁ Μελέτιος Ἀλεξανδρείας ἐκπροσωπεῖ καὶ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας. Πραγματικὰ, στὴ συνοδικὴ πράξη ποὺ ἐκδόθηκε στὶς 12 Φεβρουαρίου 1593, ὁ Μελέτιος ὑπογράφει ὡς ἐξῆς: «Μελέτιος ἐλέω Θεοῦ... ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ παναγιωτάτου Ἀντιοχείας κυροῦ Ἰωακεῖμ, καὶ πάσης Ἀνατολῆς» (ἐκδόση τοῦ κειμένου τῆς συνοδικῆς πράξης, μεταξὺ ἄλλων, ἀπὸ τὸν Boris Fonkič, *Grečeskie rukopisi i dokumenti v Rossii v XIV-nachale XVIII v.*, Μόσχα 2003, σ. 391-399, καὶ εἰδικότερα σ. 397)· δὲν εἶναι πάντως γνωστὸ ἂν ὁ Ἰωακεῖμ ποὺ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸν Μελέτιο Ἀλεξανδρείας τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1593 εἶναι ὁ ς΄, ποὺ κατὰ τὸν

ἐπόμενο Ἰωακείμ, καθὼς δὲν τὸν ἀντιδιαστέλλει μόνο ὁ Regel, ὁ ἐκδότης τοῦ γράμματος αὐτοῦ ὅπως καὶ τοῦ τόμου τοῦ Μαΐου 1590, ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ τοῦ 1590, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μελέτιος Πηγᾶς, ὁ ὁποῖος σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν «ἄμορο» πατριάρχη τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ 1594/1595, ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «γράφω δὴ καὶ πρὸς τὴν σὴν Παναγιώτητα ἑλληνιστί, καθὼς καὶ πρὸς μακαρίτην τὸν πρῶην κὺρ Ἰωακείμ».⁴⁴

Στὸ σημεῖο αὐτό, ὅμως, χρειάζεται νὰ σταθοῦμε· ὁ Μελέτιος Πηγᾶς εἶχε ἐπικοινωνία μὲ τὸν «πρῶην κὺρ Ἰωακείμ» Ἀντιοχείας στὰ ἑλληνικά, προφανῶς, δηλαδὴ, μὲ τὸν Ἰωακείμ τοῦ 1590, ὁ ὁποῖος μᾶλλον εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν Ἰωακείμ Ἀντιοχείας ποὺ χειροτόνησε τὸν Μελέτιο πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1590.⁴⁵ Ἀποκαλύπτεται λοιπὸν ἐδῶ ἓνα σημεῖο ἐπαφῆς μεταξὺ τοῦ διαδόχου τοῦ Σιλβέστρου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο Ἀλεξανδρείας, τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, καὶ τοῦ πατριάρχη Ἀντιοχείας Ἰωακείμ ποὺ —ὅπως διαπιστώθηκε— ὑπέγραψε τὰ τέσσερα ἀπὸ τὰ ἑξι ὑπὸ ἐξέταση σιγίλλια. Κι ἐνῶ ἐνδείξεις γιὰ ὁποιαδήποτε σχέση τοῦ συγκεκριμένου Ἰωακείμ μὲ τὸν Σιλβέστρο πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ δευτέρου, τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1590, δὲν ὑπάρχουν πρὸς τὸ παρόν, ἡ βεβαιωμένη ἐπικοινωνία τοῦ μὲ τὸν Μελέτιο μπορεῖ νὰ ἀποκαθιστᾷ τὸν κρικοὺ ποὺ ἀναζητοῦμε, ἐκεῖνον ποὺ συνδέει τὸν Ἰωακείμ μὲ τὰ ἑξὶ ἔγγραφα τῶν μονῶν τῆς Λέσβου. Αὐτὰ ὡς πρὸς τὸ «γιατί» τῶν ὑπογραφῶν, ἀλλὰ ὅχι ἀκόμα ὡς πρὸς τὸ «πότε» καὶ τὸ «ποῦ».

Πρὶν τοποθετήσω μιὰ ἄνω τελεία στὴν κοπιαστικὴ καὶ ἄχαρη ἱγνηλασία τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακείμ, ὑπενθυμίζω τὸν Ἰωακείμ Ἀντιοχείας ποὺ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1575 ὑπέγραψε συνοδικὸ γράμμα τοῦ Ἱερεμίας Β΄.⁴⁶ καμία σχέση μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Σιλβέστρου ἢ τῶν μονῶν τῆς Λέσβου δὲν ἐντοπίστηκε. Ἡ μόνη ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἀναφορὰ στὸ

Regel ἔχει μόλις ἀποβιώσει, ἢ ὁ (σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο μελετητὴ) Ζ΄, ὁ ὁποῖος τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1594 ἐκδίδει συνοδικὸ γράμμα πρὸς τὸν τσάρο Θεόδωρο (ὁ Regel, *ὁ.π.*, σ. cvii-cviii, 116-119, προφανῶς ἦταν σὲ θέση νὰ γνωρίζει ὅτι πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικὰ πρόσωπα, χάρις στίς ὑπογραφὰς στὸ συνοδικὸ τόμο τοῦ 1590, βλ. ἐδῶ σημ. 40, καὶ στὸ γράμμα τοῦ Ἀπριλίου 1594).

44. Μεθόδιος Φούγιας, *ὁ.π.*, σ. 107 (ἐπιστολὴ ΠΒ΄ πρὸς τὸν Ἰωακείμ Ἀντιοχείας τοῦ χφ 296 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας)· σὲ ἄλλη μιὰ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἴδιο, ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ἀπολογεῖται γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν μπόρεσε νὰ τοῦ γράψει στὰ ἀραβικά (στὸ ἴδιο, σ. 121-122, ἐπιστολὴ ΨΖ΄ ἀπὸ τὸ ἴδιο χφ).

45. Βλ. ἐδῶ σημ. 41 καὶ 42.

46. Βλ. ἐδῶ σ. 70-71 καὶ σημ. 24.

πρόσωπό του στην παρούσα μελέτη στάθηκε η παρουσία του στην Κωνσταντινούπολη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1575, ἡ ὁποία τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ὑπογραφῆς του στὸ γράμμα αὐτό. Νὰ ταυτίζεται ἄραγε τοῦτος ὁ Ἰωακείμ μὲ ἐκεῖνον τοῦ 1585, μὲ ἐκεῖνον τοῦ 1590 ἢ μὲ κάποιον ἄλλο; Ἀλλὰ μποροῦμε, ἄραγε, νὰ ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενον καὶ αὐτὴ ἡ ὑπογραφή νὰ τέθηκε ἀργότερα, καὶ ὅχι τὴ χρονικὴ στιγμή πού συντάχθηκε τὸ συνοδικὸ γράμμα; Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια μοιάζει νὰ μᾶς κλείνει τὸ μάτι πίσω ἀπὸ τὰ ὀνόματα, τοὺς τίτλους καὶ τὶς χρονολογίες.

Συνοψίζω. Δύο ὀρθόδοξοι ἀρχιερεῖς πού τὸν 16ο αἰῶνα κατέχουν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Ἀνατολῆς, ὁ Σίλβεστρος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας, ἐντοπίζονται νὰ θέτουν τὴν ὑπογραφή τους σὲ ἔγγραφα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως πολὺ προγενέστερα τῆς ἀρχιερατείας τους, πού ἀφοροῦν τὶς μονὲς Λειμῶνος καὶ Μυρσινιωτίσσης στὴ Λέσβο. Τρία εἶναι τὰ σιγίλλια τοῦ πατριάρχου Ἱερεμία Α' πού ὑπέγραψε ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ Σίλβεστρος (τοῦ Ἰουνίου 1527, τοῦ Μαρτίου 1531 καὶ τοῦ Μαΐου 1540), καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο (ἐκεῖνα τοῦ Μαρτίου 1531 καὶ τοῦ Μαΐου 1540) τὰ ὑπέγραψε ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ὁ Ἰωακείμ. Ἐπιπλέον, ὁ ἴδιος Ἰωακείμ ὑπογράφει καὶ δύο σιγίλλια πού ὁ Σίλβεστρος ἔχει ἐκδώσει γιὰ τὰ ἴδια μοναστήρια.⁴⁷

Σὲ τί ἀποσκοπεῖ ἡ πρακτικὴ αὐτὴ τῶν δύο πατριαρχῶν; Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὰ γράμματα πού ἐκδίδονται ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως γιὰ μοναστήρια ἀποτελοῦν ἐπίσημα ἔγγραφα πού περιγράφουν τὸ καθεστὼς ὑπαγωγῆς τους (στὸν τοπικὸ ἀρχιερέα ἢ στὸν πατριάρχη ἂν πρόκειται γιὰ σταυροπήγια), τοὺς ἀπονέμουν ἢ ἐπιβεβαιώνουν προνόμια, διασαφηνίζουν τοὺς κανόνες λειτουργίας τους, ἐπιλύουν σύγχρονα ζητήματα πού τὰ ἀπασχολοῦν κ.ἄ. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἀποτυπώνουν τὸ «νομικὸ» πλαίσιο πού ρυθμίζει τὴ λειτουργία τοῦ κάθε μοναστηριοῦ καὶ συνιστοῦν τὴ νομιμοποιητικὴ βάση στὴν ὁποία ἀνατρέχουν οἱ μεταγενέστεροι πατριάρχες, ὅταν καλοῦνται νὰ κατοχυρώσουν ἢ νὰ ἐπιφέρουν τροποποιήσεις στὸ status quo. Ἐτσι λοιπὸν ὅταν ἓνας πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐκδίδει ἓνα νέο πατριαρχικὸ γράμμα γιὰ ἓνα μοναστήρι, μνημονεύει τὰ συναφῆ γράμ-

47. Δύο εἶναι οἱ ὑπογραφές τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωακείμ πού δὲν εἶναι δυνατό αὐτὴ τὴ στιγμή —μέχρι νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ αὐτοψία τους— νὰ ἀποδοθοῦν στὸν Ἰωακείμ τοῦ 1590 (ἂν καὶ φαίνεται ἄρκετὰ πιθανόν): ἐκεῖνη πού ὑπάρχει στὸ σιγίλλιο τοῦ Ἰουνίου 1527 τοῦ Ἱερεμία Α', καὶ ἐκείνη στὸ σιγίλλιο τοῦ Ἀπριλίου 1584 τοῦ Σιλβέστρου.

ματα τῶν προκατόχων του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Τὸ κύρος τῶν μνημονεύμενων προγενέστερων πατριαρχικῶν γραμμάτων ἀυξάνεται καὶ ἡ ἐμβέλειά τους διευρύνεται ὅταν αὐτὰ ἔχουν ἐκδοθεῖ μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη καὶ φέρουν τὴν ὑπογραφή καὶ ἄλλων ὀρθόδοξων πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς (ἡ παρουσία τῶν ὁποίων στὴ συνεδρίαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου συνήθως ἐπισημαίνεται στὸ κείμενο τοῦ γράμματος). Ὁ ἀπόηχος αὐτῆς τῆς πραγματικότητος διατρέχει τοὺς αἰῶνες:

α) 1605, Νοέμβριος: ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ραφαήλ Β', σὲ σιγίλλιο γιὰ τὶς μονὲς Ταξιαρχῶν Λειμῶνος καὶ Ἀγίου Γεωργίου Παρασιγίου, ἀναφέρει πὼς εἶδε σιγίλλιο τοῦ πατριάρχου Ἱερεμία (αὐτοῦ Γέροντος, ὄντων ἐν αὐτῷ ὑπογεγραμμένων καὶ τῶν μακαρίων δύο πατριαρχῶν, τοῦ τε Ἀλεξανδρείας κυρίου Σιλβέστρου καὶ τοῦ Ἀντιοχείας κυρίου Ἰωακείμ).⁴⁸

β) 1652, Φεβρουάριος: τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνει ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωαννίκιος Β', σὲ σιγίλλιο ποὺ ἐκδίδεται καὶ πάλι γιὰ τὶς μονὲς Ταξιαρχῶν Λειμῶνος καὶ Ἀγίου Γεωργίου Παρασιγίου.⁴⁹

γ) 1797, Σεπτέμβριος: ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Ε', σὲ σιγίλλιο γιὰ τὴ μονὴ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολύτριάς, ἀφοῦ ἔχει ἀναφερθεῖ σὲ γράμματα προγενέστερων πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως γιὰ τὸ μοναστήρι, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «συναίνεσι καὶ καταγραφῆς καὶ ὑποσημειώσεσι τῶν κατὰ καιροὺς παρευρεθέντων μακαριωτάτων Πατριαρχῶν τῆς τε μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας κὺρ Μελετίου, καὶ κὺρ Συλβέστρου, καὶ τῶν Ἱεροσολύμων κὺρ Θεοφάνους»⁵⁰ κ.ἄ.

48. Βλ. ἐκδοση τοῦ κειμένου τοῦ σιγιλλίου (ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ποὺ βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος μὲ ἀριθμὸ 18, βλ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, σ. 173) ἀπὸ Ἀνώνυμο, «Ἐγγραφα Ἱ. Μονῆς...», ΔΙΜΜ ἔτος ΙΑ' (1939), ἀρ. 3 (Μάιος-Ἰούνιος), Παράρτημα, σ. 57-60, καὶ ειδικότερα σ. 58 (στὴ σ. 59 βλ. φωτογραφία τοῦ ἐγγράφου) καὶ ἀπὸ τὸν ἀρχιμ. Νικόδημο Παυλόπουλο, «Ἀρχεῖον παλαιὸν...», *Ἡ Λειμωνιάς ἔτος ε'* (1976), φ. 8 (Αὐγουστος), σ. 2-3 καὶ φ. 9 (Σεπτέμβριος), σ. 1-2· καὶ οἱ δύο, ὅπως καὶ ὁ Καρυδώνης, *ὁ.π.*, σ. 102-103, ὁ ὁποῖος τὸ ἀναφέρει, ἀποδίδουν τὸ Νοέμβριο τοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτι μὲ τὸ Νοέμβριο τοῦ 1606, ἐνῶ πρόκειται γιὰ τὸ 1605.

49. Τὸ σιγίλλιο δημοσιεύει (ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ποὺ βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Λειμῶνος μὲ ἀριθμὸ 27, βλ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *ὁ.π.*, σ. 174) ὁ ἀρχιμ. Νικόδημος Παυλόπουλος, «Ἀρχεῖον παλαιὸν...», *Ἡ Λειμωνιάς ἔτος ε'* (1976), φ. 11 (Νοέμβριος), σ. 1-3 (τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου ἔχει μεταγραφῆ ὡς Ἰωάννης· πρόκειται γιὰ τὸν Ἰωαννίκιο Β'). Βλ. καὶ Καρυδώνης, *ὁ.π.*, σ. 107.

50. Τὸ κείμενο τοῦ σιγιλλίου δημοσιεύει ὁ Σωφρόνιος πρῶην Λεοντοπόλεως, «Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολύτριάς», *Γρηγόριος ὁ Παλαμάς* 4 (1920), 257-261, καὶ ειδικότερα σ. 259 (τὸ πρωτότυπο κατὰ τὸν Π. Ν. Παπαγεωργίου, «Ἐκδρομὴ

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ σκοπιμότητα ἐξυπηρετεῖ ἡ πρόζη τοῦ Σιλβέστρου καὶ τοῦ Ἰωακείμ. Ὅσο γιὰ τὸ κίνητρό τους, τοῦ μὲν Σιλβέστρου εἶναι διαφανές: πρόκειται γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῶν δύο μοναστηριῶν καὶ γιὰ τὴ διατήρησιν τῆς περιουσίας τους, τὸ ὁποῖο ἐκδηλώ-



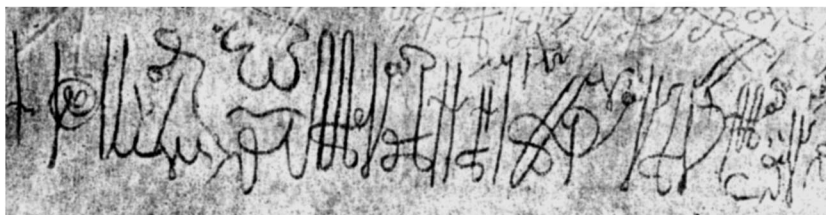
1. Σιγίλλιο τοῦ Μαρτίου 1531, τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμία Α΄



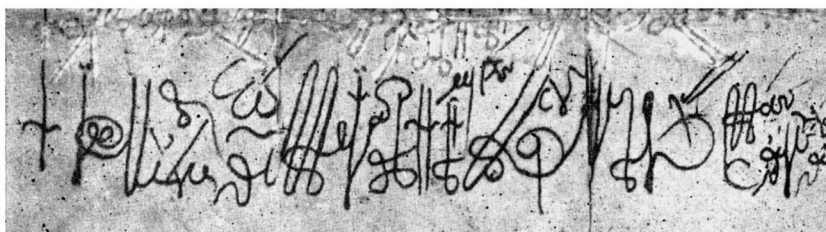
2. Σιγίλλιο τοῦ Μαΐου 1540, τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμία Α΄

νει ἔμπρακτα καὶ ποικιλοτρόπως. Τοῦ δὲ Ἰωακείμ τὸ κίνητρο ἀναζητεῖται, ὅσο τὸ νῆμα ποὺ τὸν συνδέει μὲ τὰ σιγίλλια τῶν δύο μοναστηριῶν τῆς Λέ-

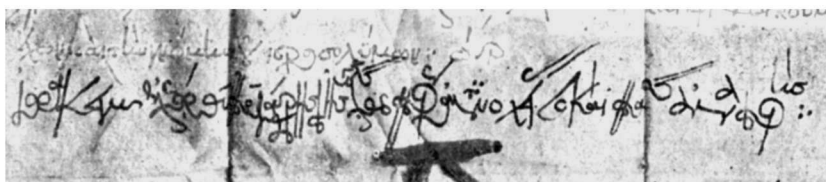
εῖς τὴν βασιλικὴν καὶ πατριαρχικὴν μονὴν τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας τὴν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ», *Byzantinische Zeitschrift* 7 (1898), 74, 76-77, σωζόμενα στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς). Ὅπως ἀναφέρθηκε, ἐδῶ σημ. 4, ὁ Σιλβέστρος Ἀλεξανδρείας ὑπογράφει τὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη Γ΄ τοῦ Σεπτεμβρίου 1565 γιὰ τὴ μονὴ τῆς Ἀγίας Ἀναστασίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μελέτιος Πηγὰς ἐπιβεβαιώνει τὸ γράμμα τοῦ Μητροφάνη Γ΄ καὶ «τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῶν τότε καθευρεθέντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει χρηματίσαντος πάπα καὶ πατριάρχου τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας κυροῦ Σιλβέστρου», μὲ γράμμα τῆς 12ης Μαρτίου 1597 (τὸ δημοσιεύει ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Ἡ μονὴ Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας», *Byzantinische Zeitschrift* 10 (1901), 195-196, καὶ ἐιδικότερα σ. 196, ἀπὸ τὸν κώδικα 524 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων· βλ. καὶ Μεθόδιος Φούγιας, *ὁ.π.*, σ. 166-167, καὶ ἐιδικότερα σ. 167). Στὴν ἐπιβεβαίωσιν αὕτῃ τοῦ Μελετίου πιθανῶς ἀναφέρεται ὁ Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Ε΄ στὸ σιγίλλιο τοῦ Σεπτεμβρίου 1797. Ὅσο γιὰ τὸ ἂν ὁ Σιλβέστρος ὑπέγραψε τὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη Γ΄ τοῦ Σεπτεμβρίου 1565 ἐκ τῶν ὑστέρων —ὅπως ἀναφέρει ὁ Τωμαδάκης— ἢ ὅχι, ἡ παρὰπάνω διατύπωση τοῦ Μελετίου δὲν φαίνεται νὰ δίνει μιὰ ὀριστικὴ ἀπάντησιν.



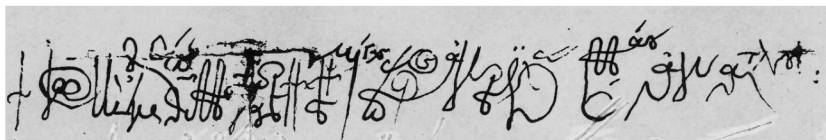
3. Σιγίλλιο τοῦ Φεβρουαρίου 1575, τοῦ πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου



4. Σιγίλλιο τοῦ 1583/1584, τοῦ πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου



5. Σιγίλλιο τοῦ Φεβρουαρίου-Αὐγούστου 1585 τοῦ πατριάρχῃ
Κωνσταντινουπόλεως Θεολόγου Β'



6. Συνοδικὸς τόμος τοῦ Μαΐου 1590, τοῦ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας Β'

σβου παραμένει άσφαές. Ἡ ύποψία γιὰ τὴν «ἡθικὴ αὐτουργία» τοῦ Σιλβέστρου πίσω ἀπὸ τὴς ὑπογραφῆς τοῦ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας μένει νὰ ἀποδειχθεῖ.⁵¹

Μόνο σχετικὴ, λοιπόν, εἶναι ἡ ἀξία τῶν ὑπογραφῶν ὡς τεκμηρίου γιὰ τὴν ἐντοπισμένη μέσα στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο παρουσία τῶν ὑπογραφόντων, ἐνῶ ἀπολύτως ἀναγκαία καταδεικνύεται ἡ συνεχὴς διασταύρωσή τους μὲ ἄλλες πηγές τῆς ἐποχῆς, προκειμένου τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνας νὰ περιέχουν ψήγματα τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας.

ΓΙΟΥΛΙΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

51. Παρόλο ποὺ ἐγείρει πολλὰ ἐρωτηματικά, παραθέτω τὴν εἰδηση τοῦ Μαζαράκη, β.π., σ. 136 σημ. 1, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἰωακείμ Ἀντιοχείας ποὺ ἡ πατριαρχία του ξεκίνησε τὸ 1567: «Ἀπολέσας τὴν θρακὶν κατὰ τὰς ἐν Βλαχίᾳ, Μολδαυίᾳ καὶ Μικρῇ Ρωσσίᾳ, χάριν τῶν ἀναγκῶν τοῦ Θρόνου περιπλανήσεις αὐτοῦ, ἐβιάζετο ὑπὸ τῶν Διαμασκηνῶν, ἐπιστρέψας, νὰ διορίσῃ Τοποτηρητὴν του τινὰ τῶν προκρίτων των, ὃν εἶχε παρὰ τὴν θέλησίν του χειροτονήσῃ ἱερέα καὶ Ἐπίσκοπον, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν ἔτει 1585 καὶ κατέφυγεν εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα ἐφιλοξένησεν αὐτὸν ὁ Σίλβεστρος καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Μελέτιος, οἵτινες δὲν ἀνεγνώρισαν τοὺς ζῶντος αὐτοῦ καθεσθέντας ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Ἁγίου Πέτρου Δωρόθεον Δ' καὶ Ἀθανάσιον ζ', ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πρακτικῶν τῶν συγκαροτηθειῶν Συνόδων ἐπὶ Μελετίου, ἔνθα οὗτος συνεδρεύει ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἀντιοχείας Ἰωακείμ». Ὁ Μαζαράκης ἐδῶ δὲν κάνει καθόλου λόγῳ γιὰ τὸν Ἰωακείμ Ἀντιοχείας ποὺ πιθανῶς ἀπεβίωσε γύρω στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1570 (βλ. ἐνθύμηση ποὺ ὁ ἴδιος δημοσιεύει στίς σ. 127-128, ἀπὸ τὸν κώδικα Ο'-396 τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας (βλ. ἐδῶ σημ. 4): «Ἐκοιμήθη ὁ κύριος Ἰωακείμ, ὁ ἀγιώτατος Πατριάρχης τῆς μεγάλης Θεουπόλεως Ἀντιοχείας κ' Αὐγούστου μηνὸς ἐπὶ ἔτους ζ'πη' (1578) καὶ ἔγεινεν ἀντ' αὐτοῦ Μιχαὴλ ἐκ τῶν Εὐχαϊτῶν τῆς Συρίας»· ἀφενὸς ὁ Αὐγούστος τοῦ ζ'πη' ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1580, ἀφετέρου ὁ Μοσχονάς, β.π., σ. 221, ἐκδίδει τὸ ἴδιο σημεῖωμα ἀπὸ τὸν κώδικα 232 (106), μὲ χρονολογία «ζ'βπ' (=1574)», ἐννοώντας δηλαδὴ ζ'βπ', ἐνῶ τὸ ἔτος ποὺ ἀναγράφεται στὸ σημεῖωμα, στὸ recto τοῦ (α') παραφύλλου τοῦ χφ 232 (106), μοιάζει νὰ εἶναι τὸ ἀκατανόητο «ζ'πζ'»· βλ. καὶ Karalevskij, β.π., σ. 637). Ἡ παρουσία, πάντως, ἐνὸς Ἰωακείμ Ἀντιοχείας στὴν Αἴγυπτο ἐπὶ Σιλβέστρου καὶ ἐπὶ Μελετίου, στὸ βαθμὸ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ, ἐνδεχομένως θὰ ἔδινε κάποιες ἀπαντήσεις σὲ ἐρωτήματα ποὺ τέθηκαν παραπάνω.